

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΡΟΜΑ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΕΝΤΡΟΠΟΤΑΜΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

Μιχαηλούδης Αθανάσιος

ΑΜ 1702712

Επιβλέπων: Βερβέρης Αντώνης, Μέλος ΕΔΙΠ

Άρτα, Ιούνιος 2024

Περιεχόμενα

Περίληψη	1
Abstract.....	2
Εισαγωγή	3
Κεφάλαιο 1 ^ο : Διαπολιτισμικότητα.....	6
1.1 Ορισμοί και ανάπτυξη του όρου Διαπολιτισμικότητα.....	6
1.2. Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Ορισμός και Στόχοι	8
1.3. Διαπολιτισμική Μουσική Εκπαίδευση	12
1.4. Εκπαίδευση Παιδιών Ρομά.....	12
Κεφάλαιο 2 ^ο : Δεντροπόταμος.....	15
2.1. Ιστορικά και τοπογραφικά στοιχεία του μέρους του Δεντροποτάμου.....	15
2.2. Οικισμός Ρομά.....	16
2.3. Ρατσισμός κατά των Ρομά του Δεντροποτάμου.....	19
2.4. Η μουσική των Ρομά.....	21
Κεφάλαιο 3 ^ο : Φάρος του Κόσμου	27
3.1. Τι είναι ο Φάρος.....	27
3.2. Διακρίσεις του Φάρου και των παιδιών του.....	28
3.3. Δραστηριότητες και απασχόληση μέσα στο ΚΔΑΠ.....	30
Κεφάλαιο 4 ^ο : Η Έρευνα.....	36
4.1. Μεθοδολογία έρευνας.....	36
4.2. Οι συμμετέχοντες.....	38
Κεφάλαιο 5 ^ο : Παρουσίαση και ανάλυση δεδομένων	49
5.1. Προκλήσεις.....	39
5.2. Αντιμετωπίζοντας κοινωνικές προκαταλήψεις και στερεότυπα.....	41
5.3. Πρωτοβουλίες και επιτευχθέντα αποτελέσματα.....	43
5.4. Συμπεράσματα.....	47
Κεφάλαιο 6 ^ο : Επίλογος.....	49
6.1. Σκοπός της έρευνας.....	49
6.2. Σχολιασμός των δεδομένων και των συμπερασμάτων.....	49
Βιβλιογραφία	51

Περίληψη

Αυτή η έρευνα διερευνά τη διαπολιτισμική δυναμική και τις κοινοτικές πρωτοβουλίες που στοχεύουν στην αντιμετώπιση των αναγκών του πληθυσμού των Ρομά στον Δεντροπόταμο Θεσσαλονίκης. Μέσα από συνεντεύξεις με βασικά ενδιαφερόμενα μέρη, συμπεριλαμβανομένου ενός κοινωνικού λειτουργού, ενός δασκάλου ρομποτικής, του Υπεύθυνου Ανθρωπίνου Δυναμικού και του ιδρυτή του Φάρου του Κόσμου, εμβαθύνουμε στις προκλήσεις, τις πρωτοβουλίες και τα αποτελέσματα εντός της κοινότητας. Η εκπαίδευση αναδεικνύεται ως κεντρικό θέμα, με προγράμματα όπως η ρομποτική και τα κέντρα δημιουργικής απασχόλησης να παίζουν μετασχηματιστικό ρόλο στην ενδυνάμωση της νεολαίας Ρομά και στο σπάσιμο των κύκλων περιθωριοποίησης. Παρά τα διάχυτα κοινωνικά στερεότυπα και τις διακρίσεις, οι συλλογικές προσπάθειες έχουν οδηγήσει σε απτή πρόοδο, από την αύξηση των εγγραφών στα σχολεία έως τη συμμετοχή σε διεθνείς διαγωνισμούς. Ωστόσο, οι προκλήσεις εξακολουθούν να υφίστανται, υπογραμμίζοντας τη διαρκή ανάγκη για υπεράσπιση, επενδύσεις στην εκπαίδευση και προσπάθειες για την καταπολέμηση της προκατάληψης. Τελικά, αυτή η έρευνα υπογραμμίζει τη σημασία των πρωτοβουλιών που βασίζονται στην κοινότητα και του διαπολιτισμικού διαλόγου για την προώθηση της ένταξης και της ενδυνάμωσης.

Λέξεις κλειδιά: Κοινότητα Ρομά, Δεντροπόταμος, Διαπολιτισμικότητα, Κοινοτικές Πρωτοβουλίες.

Abstract

This research explores cross-cultural dynamics and community initiatives aimed at addressing the needs of the Roma population in Dentrepotamos, Thessaloniki. Through interviews with key stakeholders, including a social worker, a robotics teacher, and the founder of Beacon of the World, we delve into the challenges, initiatives, and outcomes within the community. Education is emerging as a central theme, with programs such as robotics and creative employment centers playing a transformative role in empowering Roma youth and breaking cycles of marginalization.

Despite pervasive social stereotypes and discrimination, collective efforts have led to tangible progress, from increased school enrollment to participation in international competitions. However, challenges remain, highlighting the continued need for advocacy, investment in education and efforts to combat bias. Ultimately, this research highlights the importance of community-based initiatives and intercultural dialogue in promoting inclusion and empowerment.

Key words: Roma Community, Dentrepotamos, Interculturality, Community Initiatives.

Εισαγωγή

Στον σημερινό διασυνδεδεμένο κόσμο, όπου η παγκοσμιοποίηση και η πολυπολιτισμικότητα κατέχουν εξέχουσα θέση, η κατανόηση και η υιοθέτηση της διαπολιτισμικότητας είναι κρίσιμες πτυχές για την προώθηση της αρμονίας και της συνεργασίας μεταξύ διαφορετικών κοινοτήτων (Wang, 2017). Στόχος του παρόντος πονήματος είναι η διερεύνηση της δυναμικής της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και της ενδυνάμωσης της κοινότητας, με ιδιαίτερη έμφαση στην κοινότητα του Δεντροποτάμου Θεσσαλονίκης και στις μεταμορφωτικές προσπάθειες του Κέντρου Προστασίας Αηλίκων I.M. Νεαπόλεως-Σταυρουπόλεως «Φάρος του Κόσμου».

Ο σκοπός αυτής της εργασίας είναι διπλός: πρώτον, να εμβαθύνει στην έννοια της διαπολιτισμικότητας και τη σημασία της για την εκπαίδευση και την κοινωνική ένταξη. Δεύτερον, να εξετάσει τις εμπειρίες και τις προοπτικές ατόμων που συμμετέχουν στην κοινότητα του Δεντροποτάμου Θεσσαλονίκης και του Φάρου του Κόσμου. Μέσω μεθόδων ποιοτικής έρευνας όπως η συνέντευξη, αυτή η μελέτη επιδιώκει να διερευνήσει στάσεις και αντιλήψεις των μελών αυτής της κοινότητας, αναδεικνύοντας παράλληλα τις προκλήσεις, τις ευκαιρίες και τις φιλοδοξίες τους.

Η παρούσα ερευνητική εργασία διαφέρει από άλλες αντίστοιχες μελέτες, λόγω της εστιασμένης διερεύνησης της διαπολιτισμικότητας και της εκπαίδευσης των παιδιών Ρομά σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο. Πιο συγκεκριμένα, μπορούν να αναφερθούν τα εξής σημεία διαφοροποίησης:

- Μοναδική εστίαση: Αυτή η ερευνητική εργασία εξετάζει συγκεκριμένα τη διαπολιτισμικότητα και την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά, αντιμετωπίζοντας ζητήματα πολιτιστικής ποικιλομορφίας, κοινωνικής ένταξης και εκπαιδευτικής ισότητας σε μια συγκεκριμένη κοινότητα ή πλαίσιο.
- Συγκεκριμένη ιδιαιτερότητα: Η ερευνητική εργασία παρέχει λεπτομερείς πληροφορίες για την κοινότητα του Δεντροποτάμου, όπως για παράδειγμα στοιχεία σχετικά με την μουσική και τις τέχνες των Ρομά και τον Φάρο του Κόσμου, προσφέροντας μια λεπτή κατανόηση των πολιτισμικών, κοινωνικών και ιστορικών παραγόντων που διαμορφώνουν τις διαπολιτισμικές σχέσεις και τις εκπαιδευτικές πρακτικές σε αυτό το πλαίσιο.

- Έμφαση στην Ενδυνάμωση: Η παρούσα ερευνητική εργασία πιθανώς δίνει μεγάλη έμφαση στην ενδυνάμωση, με στόχο να ενισχύσει τις φωνές των περιθωριοποιημένων κοινοτήτων όπως τα παιδιά Ρομά και να υπερασπιστεί τα δικαιώματα και την ευημερία τους. Ενώ άλλες ερευνητικές εργασίες μπορεί να επικεντρώνονται αποκλειστικά στην τεκμηρίωση προκλήσεων ή ανισοτήτων, αυτή η ερευνητική εργασία πιθανώς επιδιώκει να εντοπίσει στρατηγικές για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της πολιτιστικής αναγνώρισης και της εκπαιδευτικής ισότητας στην κοινότητα του Δεντροποτάμου.

Διαρθρωμένη σε πέντε κεφάλαια, αυτή η εργασία ξετυλίγεται σταδιακά, ξεκινώντας με μια διερεύνηση της ίδιας της διαπολιτισμικότητας. Στο Κεφάλαιο 1, εμβαθύνουμε στους ορισμούς και την ανάπτυξη της διαπολιτισμικότητας, εξετάζοντας τη σημασία της στη σύγχρονη κοινωνία. Αυτό το κεφάλαιο εισάγει επίσης την έννοια της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, διευκρινίζοντας τους στόχους και τη σημασία της για την προώθηση της κατανόησης και της αποδοχής μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων. Επιπλέον, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην εκπαίδευση των παιδιών Ρομά, τονίζοντας τις μοναδικές προκλήσεις και ευκαιρίες σε αυτό το πλαίσιο.

Το Κεφάλαιο 2 μετατοπίζει την εστίαση στον Δεντροπόταμο, παρέχοντας ιστορικές και τοπογραφικές πληροφορίες για αυτήν την κοινότητα. Εξερευνούμε την προέλευση και τα δημογραφικά στοιχεία του οικισμού των Ρομά, ρίχνοντας φως στην πολιτιστική κληρονομιά και την κοινωνική συνεισφορά τους. Επιπλέον, εξετάζεται η επικράτηση του ρατσισμού σε αυτήν την κοινωνική ομάδα και δίνεται σημασία στον πλούτο της μουσικής των Ρομά, διερευνώντας την πολιτιστική της σημασία και τον αντίκτυπό της στην κοινότητα.

Η εργασία συνεχίζεται με το Κεφάλαιο 3, όπου η προσοχή μας στρέφεται στον Φάρο του Κόσμου. Εδώ, αποκαλύπτεται η ιστορία και η αποστολή αυτής της οργάνωσης, που ιδρύθηκε με ευγενή στόχο την καταπολέμηση των διακρίσεων και την ενδυνάμωση των περιθωριοποιημένων παιδιών. Μέσα από μια διερεύνηση των δραστηριοτήτων και των πρωτοβουλιών που αναλαμβάνονται στο πλαίσιο του Φάρου, αποκτώνται πολύτιμες γνώσεις για το ρόλο του στην προώθηση της κοινωνικής ένταξης και της κοινοτικής ανάπτυξης.

Το Κεφάλαιο 4 παρέχει μια λεπτομερή επισκόπηση της μεθοδολογίας έρευνας που χρησιμοποιήθηκε σε αυτή τη μελέτη. Μέσα από ποιοτικές συνεντεύξεις, επικοινωνούμε με άτομα από την κοινότητα του Δεντροποτάμου και του Φάρου του Κόσμου, επιδιώκοντας να κατανοήσουμε τις εμπειρίες και τις απόψεις τους. Αυτό το κεφάλαιο περιγράφει επίσης τα ερευνητικά ερωτήματα που καθοδηγούν την έρευνά μας, συγκεκριμένα τίθενται τα εξής δύο:

- Πώς συμβάλλουν οι εμπειρίες και οι απόψεις ατόμων από την κοινότητα του Δεντροποτάμου και του Φάρου του Κόσμου στην κατανόηση της διαπολιτισμικότητας και της κοινωνικής ένταξης;
- Τι πληροφορίες προσφέρουν οι ποιοτικές συνεντεύξεις για τις προκλήσεις και τις ευκαιρίες που αντιμετωπίζουν αυτές οι κοινότητες, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και πρωτοβουλιών ενδυνάμωσης;

Ακόμη, στο Κεφάλαιο 5, συνθέτουμε τα ευρήματά μας και εξάγουμε συμπεράσματα με βάση τα δεδομένα που συλλέχθηκαν. Αναλογιζόμενοι τον πρωταρχικό σκοπό της έρευνάς μας και αναλύοντας κριτικά τις γνώσεις που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις μας, προσφέρουμε ουσιαστικά σχόλια για τις προκλήσεις και τις ευκαιρίες που ενυπάρχουν στη διαπολιτισμική εκπαίδευση και την ενδυνάμωση της κοινότητας.

Τέλος, στο Κεφάλαιο 6, αναφέρουμε στον σκοπό της έρευνάς μας, σχολιάζοντας παράλληλα τα δεδομένα αλλά και τα συμπεράσματα στα οποία έχουμε καταλήξει.

Συμπερασματικά, αυτό το έργο χρησιμεύει ως απόδειξη της μεταμορφωτικής δύναμης του διαπολιτισμικού διαλόγου και της συνεργασίας. Ρίχνοντας φως στις εμπειρίες των περιθωριοποιημένων κοινοτήτων και στις προσπάθειες οργανισμών όπως ο Φάρος του Κόσμου, στοχεύουμε να εμπνεύσουμε μεγαλύτερη κατανόηση, ενσυναίσθηση και αλληλεγγύη μεταξύ των πολιτισμικών διαφορών.

Κεφάλαιο 1^ο: Διαπολιτισμικότητα

Η *διαπολιτισμικότητα* αποτελεί βασική έννοια στον όλο και πιο παγκοσμιοποιημένο κόσμο, αντανακλώντας τη διασύνδεση και την ποικιλομορφία των ανθρώπινων κοινωνιών (Hajisoteriou & Angelides, 2016). Αυτό το κεφάλαιο ξεκινά μια εξερεύνηση της διαπολιτισμικότητας, με στόχο να διευκρινίσει τους ορισμούς, την ανάπτυξη και τις επιπτώσεις της, ιδιαίτερα στο πεδίο της εκπαίδευσης και της κοινωνικής ένταξης.

1.1 Ορισμοί και ανάπτυξη του όρου *διαπολιτισμικότητα*

Η διαπολιτισμικότητα, στον πυρήνα της, ενσωματώνει τη θεμελιώδη αναγνώριση και εκτίμηση της πολιτισμικής πολυμορφίας μέσα στην κοινωνία. Προχωρεί πέρα από την απλή συνύπαρξη για να τονιστεί η ενεργός δέσμευση, ο διάλογος και η αμοιβαία κατανόηση μεταξύ ατόμων και κοινοτήτων διαφορετικού πολιτισμικού υπόβαθρου. Με ρίζες στις αρχές της ισότητας, του σεβασμού και της ένταξης, η διαπολιτισμικότητα επιδιώκει να ξεπεράσει τα πολιτισμικά εμπόδια και να προωθήσει αρμονικές σχέσεις σε πλουραλιστικές κοινωνίες (Elias & Mansouri, 2020).

Τα θεωρητικά θεμέλια της διαπολιτισμικότητας προέρχονται από διάφορους κλάδους, όπως η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία, η ψυχολογία και η εκπαίδευση (Akkari & Radhouane, 2022). Ένα εξέχον θεωρητικό πλαίσιο είναι ο *πολιτισμικός σχετικισμός*, ο οποίος υποστηρίζει ότι οι πολιτισμικές πρακτικές και πεποιθήσεις πρέπει να γίνονται κατανοητές μέσα στα συγκεκριμένα πολιτισμικά τους πλαίσια, χωρίς να επιβάλλονται εξωτερικές κρίσεις ή αξίες. Αυτή η προοπτική υπογραμμίζει τη σημασία της ενσυναίσθησης και του ανοιχτού μυαλού με στόχο την καλλιέργεια ενός αισθήματος «ανοχής» απέναντι στις πολιτισμικές διαφορές (Zechenter, 1997).

Μια άλλη σημαντική θεωρία είναι η *θεωρία της επαφής*, η οποία προτείνει ότι η διαομαδική επαφή υπό ορισμένες συνθήκες μπορεί να μειώσει τις προκαταλήψεις και να προωθήσει τη διαπολιτισμική κατανόηση. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, οι θετικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ ατόμων από διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο, που χαρακτηρίζονται από ίση θέση, κοινούς στόχους και συνεργασία, μπορούν να οδηγήσουν σε μεγαλύτερη ενσυναίσθηση και ανεκτικότητα (Nesdale & Todd, 2000).

Επιπλέον, η *θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας* προσφέρει πληροφορίες για το πώς τα άτομα αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους και τους άλλους σε σχέση με τις πολιτισμικές τους ταυτότητες. Υπογραμμίζει το ρόλο της κοινωνικής κατηγοριοποίησης, ταύτισης και σύγκρισης στη διαμόρφωση διαομαδικών στάσεων και συμπεριφορών. Κατανοώντας τη δυναμική της κοινωνικής ταυτότητας, τα άτομα μπορούν να αναπτύξουν στρατηγικές για τον μετριασμό των διαομαδικών συγκρούσεων και την προώθηση θετικών διαομαδικών σχέσεων (Korte, 2007).

Η ανάπτυξη της διαπολιτισμικότητας μπορεί να αναχθεί σε διάφορα ιστορικά και κοινωνικοπολιτικά πλαίσια, που διαμορφώνονται από διαδικασίες παγκοσμιοποίησης, μετανάστευσης και πολιτιστικών ανταλλαγών. Καθώς οι κοινωνίες γίνονται όλο και πιο πολυπολιτισμικές, η ανάγκη για διαπολιτισμικό διάλογο και συνεργασία γίνεται όλο και πιο επιτακτική. Οι μελετητές και οι επαγγελματίες από τον κλάδο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης προσπάθησαν να συλλάβουν και να λειτουργήσουν τη διαπολιτισμικότητα, αναγνωρίζοντας τις δυνατότητές της να προάγει την κοινωνική συνοχή και τη συλλογική ευημερία (Hajisoteriou & Angelides, 2019).

Μια βασική πτυχή της διαπολιτισμικότητας είναι η έμφαση που δίνει στον διάλογο ως μέσο γεφύρωσης πολιτισμικών διαφορών και οικοδόμησης εμπιστοσύνης μεταξύ διαφορετικών κοινοτήτων. Οι προσεγγίσεις που βασίζονται στον διάλογο, όπως ο διαομαδικός διάλογος, που αναφέρθηκε και η εκπαίδευση διαπολιτισμικής επικοινωνίας, παρέχουν ευκαιρίες στα άτομα να συμμετάσχουν σε ουσιαστικές συνομιλίες, να αμφισβητήσουν τα στερεότυπα και να καλλιεργήσουν ενσυναίσθηση (Baraldi, 2009).

Επιπρόσθετα, η διαπολιτισμική εκπαίδευση διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στην προώθηση της διαπολιτισμικής κατανόησης και ικανότητας μεταξύ των μαθητών. Με την ενσωμάτωση των διαπολιτισμικών προοπτικών στο πρόγραμμα σπουδών και την εκπαιδευτική διαδικασία, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να εξοπλίσουν τους μαθητές με τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τις στάσεις που απαιτούνται για την αποτελεσματική πλοήγηση σε διάφορα πολιτισμικά πλαίσια (Johnson, 2010).

Εν κατακλείδι, η ανάπτυξη της διαπολιτισμικότητας στηρίζεται σε μια πλούσια ταπετσαρία από θεωρητικές προοπτικές και πρακτικές προσεγγίσεις. Αγκαλιάζοντας την ποικιλομορφία και ενθαρρύνοντας τον διαπολιτισμικό διάλογο, οι

κοινωνίες μπορούν να αξιοποιήσουν το μετασχηματιστικό δυναμικό της διαπολιτισμικότητας για τη δημιουργία κοινοτήτων χωρίς αποκλεισμούς και αρμονίας.

1.2. Διαπολιτισμική εκπαίδευση: Ορισμός και στόχοι

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση αναδεικνύεται ως βασικό συστατικό για την προώθηση περιεκτικών και δίκαιων εκπαιδευτικών περιβαλλόντων. Περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα παιδαγωγικών μεθοδολογιών και προσεγγίσεων που στοχεύουν στην καλλιέργεια της διαπολιτισμικής ικανότητας μεταξύ των μαθητών και των εκπαιδευτικών (Finkbeiner & Korlin, 2002). Με ρίζες στις αρχές της ισότητας, του σεβασμού και της ένταξης, η διαπολιτισμική εκπαίδευση προσπαθεί να ξεπεράσει τα πολιτισμικά όρια και να καλλιεργήσει περιβάλλοντα μάθησης που τιμούν και γιορτάζουν τη διαφορετικότητα προάγοντας παράλληλα την αμοιβαία κατανόηση (Pica-Smith et al., 2018).

Ο ορισμός της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης υπογραμμίζει τους θεμελιώδεις στόχους της, οι οποίοι περιλαμβάνουν την ενίσχυση του σεβασμού της πολιτισμικής διαφορετικότητας, την αμφισβήτηση των στερεοτύπων και την προώθηση περιβαλλόντων μάθησης χωρίς αποκλεισμούς (Cernai et al., 2021). Δίνοντας έμφαση σε αυτούς τους στόχους, η διαπολιτισμική εκπαίδευση στοχεύει στη δημιουργία εκπαιδευτικών χώρων όπου οι μαθητές νιώθουν ότι τους εκτιμούν, τους σέβονται και τους ενδυναμώνουν να εμπλακούν ουσιαστικά με διαφορετικές πολιτισμικές προοπτικές. Επιπλέον, η διαπολιτισμική εκπαίδευση επιδιώκει να εξοπλίσει τους μαθητές με τις απαραίτητες δεξιότητες και στάσεις για να περιηγηθούν σε έναν πολυπολιτισμικό κόσμο με ευαισθησία και κατανόηση (King et al., 2013).

Η ανάλυση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης υπογραμμίζει τις μετασχηματιστικές της δυνατότητες στην αντιμετώπιση των συστημικών φραγμών και των διακρίσεων που αντιμετωπίζουν οι περιθωριοποιημένες κοινότητες, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της εκπαίδευσης των παιδιών Ρομά (Symeou & Karagiorgi, 2018). Αναγνωρίζοντας και αντιμετωπίζοντας τους διασταυρούμενους παράγοντες που συμβάλλουν στην περιθωριοποίηση των παιδιών Ρομά, η διαπολιτισμική εκπαίδευση επιδιώκει να προωθήσει την κοινωνική ένταξη και την πολιτιστική αναγνώριση. Μέσω παιδαγωγικών χωρίς αποκλεισμούς, πολιτισμικά σχετικού προγράμματος σπουδών και συμμετοχής της κοινότητας, η διαπολιτισμική εκπαίδευση προσφέρει

ένα πολλά υποσχόμενο πλαίσιο για την προώθηση των δικαιωμάτων και της ευημερίας των παιδιών Ρομά (Ryder et al., 2014).

Συνολικά, ο ορισμός και η ανάλυση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης υπογραμμίζουν τη σημασία της για την προώθηση της διαπολιτισμικής κατανόησης, την προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης και την ενδυνάμωση των περιθωριοποιημένων κοινοτήτων. Αγκαλιάζοντας τη διαφορετικότητα, αμφισβητώντας τα στερεότυπα και προάγοντας εκπαιδευτικές πρακτικές χωρίς αποκλεισμούς, η διαπολιτισμική εκπαίδευση χρησιμεύει ως καταλύτης για την οικοδόμηση πιο δίκαιων και αρμονικών κοινωνιών. Μέσω της συνεχούς δέσμευσης για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να εργαστούν για τη δημιουργία περιβαλλόντων μάθησης όπου κάθε μαθητής νιώθει ότι εκτιμάται, σέβεται και έχει τη δύναμη να ευδοκιμήσει (Hajisoteriou & Angelides, 2013).

Ένας από τους κεντρικούς στόχους της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι η προώθηση της ενσυναίσθησης και της διαπολιτισμικής ευαισθησίας. Ενθαρρύνοντας τους μαθητές να βγουν έξω από τις ζώνες άνεσής τους και να εμπλακούν με άτομα από διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο, η διαπολιτισμική εκπαίδευση καλλιεργεί την ενσυναίσθηση και την κατανόηση προς τους άλλους. Μέσα από διαδραστικές δραστηριότητες, όπως ασκήσεις ρόλων, ομαδικές συζητήσεις και πολιτισμικές ανταλλαγές, οι μαθητές μαθαίνουν να εκτιμούν την πολυπλοκότητα της πολιτισμικής ταυτότητας και να αναγνωρίζουν την κοινή ανθρωπιά που μας ενώνει όλους (Rissanen et al., 2016).

Επιπλέον, η διαπολιτισμική εκπαίδευση στοχεύει στην καλλιέργεια δεξιοτήτων κριτικής σκέψης στους μαθητές, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να αναλύουν κριτικά και να αξιολογούν πολιτιστικά στερεότυπα και προκαταλήψεις. Ενθαρρύνοντας τους μαθητές να αμφισβητήσουν τις κυρίαρχες αφηγήσεις και να αμφισβητήσουν τις ηγεμονικές δομές εξουσίας, η διαπολιτισμική εκπαίδευση τους δίνει τη δυνατότητα να γίνουν ενεργοί φορείς κοινωνικής αλλαγής. Μέσω αυτής της διαδικασίας, οι μαθητές αναπτύσσουν μια βαθύτερη επίγνωση των δομικών ανισοτήτων και των συστημικών αδικιών που στηρίζουν τις διαπολιτισμικές σχέσεις, εμπνέοντάς τους να υποστηρίξουν την κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα στις κοινότητές τους (Yershova et al., 2000).

Ακόμα, η διαπολιτισμική εκπαίδευση επιδιώκει να καλλιεργήσει αποτελεσματικές δεξιότητες διαπολιτισμικής επικοινωνίας μεταξύ των μαθητών,

δίνοντάς τους τη δυνατότητα να περιηγηθούν σε διάφορα πολιτισμικά πλαίσια με αυτοπεποίθηση και ευαισθησία. Διδάσκοντας στους μαθητές πώς να επικοινωνούν με σεβασμό και αποτελεσματικότητα μεταξύ των πολιτισμικών διαφορών, η διαπολιτισμική εκπαίδευση τους εξοπλίζει με τα εργαλεία που χρειάζονται για να οικοδομήσουν ουσιαστικές σχέσεις και να συνεργαστούν με άτομα διαφορετικού υπόβαθρου (Ting-Toomey & Dorjee, 2018). Μέσω διαδραστικών δραστηριοτήτων εκμάθησης γλωσσών, εργαστηρίων διαπολιτισμικής επικοινωνίας και προγραμμάτων διαπολιτισμικών ανταλλαγών, οι μαθητές αναπτύσσουν τις επικοινωνιακές δεξιότητες και τις πολιτισμικές δεξιότητες που απαιτούνται για να ευδοκιμήσουν σε έναν όλο και πιο διασυνδεδεμένο κόσμο (Neuliep, 2016).

1.3. Διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση

Η μουσική διαπολιτισμική εκπαίδευση, είναι ακόμα ένα κομμάτι στο οποίο πρέπει να δοθεί χώρος σε αυτή την εργασία. Συγκεκριμένα, περιλαμβάνει μια πολύπλευρη προσέγγιση στη διδασκαλία και τη μάθηση που προάγει τη διαπολιτισμική κατανόηση, εκτίμηση και συνεργασία μέσω της μουσικής. Αναγνωρίζει το ποικίλο πολιτισμικό υπόβαθρο και τις εμπειρίες των μαθητών και επιδιώκει να προωθήσει ένα περιβάλλον μάθησης χωρίς αποκλεισμούς όπου όλες οι φωνές και οι απόψεις εκτιμώνται και γίνονται σεβαστές (Schippers, 2009).

Στον πυρήνα της, η μουσική διαπολιτισμική εκπαίδευση αναγνωρίζει την παγκόσμια γλώσσα της μουσικής ως ένα ισχυρό εργαλείο επικοινωνίας και σύνδεσης πέρα από τα πολιτιστικά όρια. Εξερευνώντας ένα ευρύ φάσμα μουσικών παραδόσεων, στυλ και ειδών από διαφορετικούς πολιτισμούς σε όλο τον κόσμο, οι μαθητές εκτίθενται σε νέους ήχους, ρυθμούς και μελωδίες διευρύνοντας τους μουσικούς τους ορίζοντες και εμβαθύνοντας την κατανόησή τους για την πολιτισμική πολυμορφία (Schippers, 2009).

Ένας από τους θεμελιώδεις στόχους της μουσικής διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι η προώθηση της ενσυναίσθησης, της ανεκτικότητας και του αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ των μαθητών από διαφορετικά πολιτισμικά υπόβαθρα. Μέσα από την ενεργό ενασχόληση με τη μουσική από διάφορους πολιτισμούς, οι μαθητές αναπτύσσουν μια εκτίμηση για την πλούσια πολιτιστική κληρονομιά και τις καλλιτεχνικές εκφράσεις των διαφορετικών κοινοτήτων, ενισχύοντας την αίσθηση της περιέργειας και του ανοίγματος προς άγνωστες παραδόσεις (Crooke et al., 2023).

Επιπλέον, η μουσική διαπολιτισμική εκπαίδευση παρέχει ευκαιρίες στους μαθητές να συμμετάσχουν σε ουσιαστικές διαπολιτισμικές ανταλλαγές και συνεργασίες μέσω της δημιουργίας μουσικής. Συμμετέχοντας σε παραστάσεις συνόλων, εργαστήρια και πολιτιστικές ανταλλαγές με μουσικούς από διαφορετικά υπόβαθρα, οι μαθητές αναπτύσσουν διαπροσωπικές δεξιότητες, ικανότητες επικοινωνίας και ομαδική εργασία που είναι απαραίτητα για την πλοήγηση σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο (Crawford, 2020).

Ακόμα, η μουσική διαπολιτισμική εκπαίδευση χρησιμεύει ως πλατφόρμα για την αντιμετώπιση θεμάτων κοινωνικής δικαιοσύνης και την προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου και της κατανόησης. Μέσω κριτικής έρευνας και προβληματισμού, οι μαθητές εξερευνούν τα ιστορικά, κοινωνικά και πολιτικά πλαίσια που διαμορφώνουν τις μουσικές παραδόσεις και πρακτικές, αμφισβητώντας στερεότυπα, προκαταλήψεις και ανισότητες που μπορεί να υπάρχουν στη μουσική βιομηχανία και στην ευρύτερη κοινωνία (Hess, 2019).

Στην πράξη, η μουσική διαπολιτισμική εκπαίδευση ενσωματώνει μια ποικιλία παιδαγωγικών προσεγγίσεων και μεθοδολογιών που εμπλέκουν τους μαθητές στην ενεργό ακρόαση, ανάλυση, ερμηνεία και δημιουργία μουσικής από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Οι δάσκαλοι μπορούν να χρησιμοποιήσουν έναν συνδυασμό ασκήσεων ακρόασης, ζωντανών παραστάσεων, πόρων πολυμέσων και βιοματικών δραστηριοτήτων μάθησης για να διευκολύνουν ουσιαστικές μαθησιακές εμπειρίες που έχουν απήχηση στα ενδιαφέροντα, το υπόβαθρο και τις εμπειρίες των μαθητών (Volk, 2004).

Επιπρόσθετα, η τεχνολογία παίζει σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση της μουσικής διαπολιτισμικής εκπαίδευσης παρέχοντας πρόσβαση σε μια τεράστια γκάμα ψηφιακών πόρων, διαδικτυακών πλατφορμών και εικονικών περιβαλλόντων μάθησης που επιτρέπουν στους μαθητές να εξερευνήσουν και να αλληλεπιδράσουν με μουσική από διαφορετικούς πολιτισμούς με καινοτόμους τρόπους. Οι εικονικές συνεργασίες, τα ψηφιακά αρχεία και οι διαδραστικές παρουσιάσεις πολυμέσων προσφέρουν ευκαιρίες στους μαθητές να ασχοληθούν με τη μουσική διαπολιτισμική εκπαίδευση πέρα από τα όρια της παραδοσιακής τάξης, ενισχύοντας παγκόσμιες συνδέσεις και πολιτιστικές ανταλλαγές (Portowitz et al., 2014).

Ουσιαστικά, η μουσική διαπολιτισμική εκπαίδευση έχει τεράστιες δυνατότητες για την προώθηση της διαπολιτισμικής κατανόησης, της ενσυναίσθησης

και της κοινωνικής δικαιοσύνης μέσω της μουσικής. Αγκαλιάζοντας τη διαφορετικότητα, ενθαρρύνοντας τη συμπερίληψη και καλλιεργώντας το διάλογο και τη συνεργασία πέρα από πολιτισμικά όρια, η μουσική διαπολιτισμική εκπαίδευση ενδυναμώνει τους μαθητές να γίνουν πολιτισμικά ικανοί παγκόσμιοι πολίτες που εκτιμούν και γιορτάζουν τον πλούτο και την ποικιλομορφία της παγκόσμιας μουσικής κληρονομιάς (Crawford, 2020).

Ανακεφαλαιωτικά, η διαπολιτισμική εκπαίδευση διαδραματίζει ζωτικό ρόλο στην προώθηση της διαπολιτισμικής κατανόησης, ενσυναίσθησης και κοινωνικής δικαιοσύνης εντός των εκπαιδευτικών πλαισίων. Προάγοντας το σεβασμό για την πολιτιστική πολυμορφία, αμφισβητώντας τα στερεότυπα και προωθώντας περιβάλλοντα μάθησης χωρίς αποκλεισμούς, η διαπολιτισμική εκπαίδευση δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές να γίνουν ενεργοί συμμετέχοντες στην οικοδόμηση μιας πιο δίκαιης κοινωνίας. Μέσω της συνεχούς δέσμευσης στη διαπολιτισμική εκπαίδευση, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να εργαστούν για τη δημιουργία ενός κόσμου όπου η διαφορετικότητα θα γιορτάζεται και όλα τα άτομα εκτιμώνται και σέβονται αυτό που είναι.

1.4. Εκπαίδευση παιδιών Ρομά

Η εκπαίδευση των παιδιών Ρομά στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι μια κρίσιμη προσπάθεια που απαιτεί τη βαθιά κατανόηση του μοναδικού πολιτισμικού τους υπόβαθρου, των ιστορικών εμπειριών και των κοινωνικοοικονομικών προκλήσεων (Lauritzen & Nodeland, 2018).

Οι Ρομά, γνωστοί και ως Roma ή Τσιγγάνοι, είναι μια εθνοτική ομάδα με καταγωγή από τη Νότια Ασία και συγκεκριμένα την ινδική υποήπειρο. Κατά τη διάρκεια των αιώνων, οι Ρομά μετανάστευσαν σε διάφορα μέρη της Ευρώπης, όπου έχουν δημιουργήσει ζωντανές κοινότητες με ξεχωριστές πολιτιστικές πρακτικές και παραδόσεις (Dimitrova et al., 2021).

Η κουλτούρα των Ρομά είναι πλούσια και ποικιλόμορφη, χαρακτηρίζεται από ισχυρούς οικογενειακούς δεσμούς, προφορικές παραδόσεις και βαθιά εκτίμηση για τη μουσική και την αφήγηση. Η μουσική κατέχει μια ιδιαίτερα σημαντική θέση στην κουλτούρα των Ρομά, χρησιμεύοντας ως μέσο έκφρασης, κοινωνικής συνοχής και πολιτιστικής διατήρησης. Η παραδοσιακή μουσική των Ρομά, που συχνά

χαρακτηρίζεται από ζωηρούς ρυθμούς και ψυχωμένες μελωδίες, αντανακλά τις χαρές, τις λύπες και την ανθεκτικότητα των Ρομά. Λειτουργεί ως ζωτικός σύνδεσμος με την κληρονομιά και την ταυτότητά τους, υπερβαίνοντας τα γλωσσικά και πολιτιστικά εμπόδια (Silverman, 2014).

Παρά τον πλούτο της πολιτιστικής τους κληρονομιάς, οι κοινότητες των Ρομά αντιμετωπίζουν βαθιές κοινωνικοοικονομικές προκλήσεις, όπως η φτώχεια, η ανεργία και ο κοινωνικός αποκλεισμός. Οι διακρίσεις και οι προκαταλήψεις κατά των Ρομά είναι διάχυτες σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες και εκδηλώνονται με διάφορες μορφές, όπως ο οικιστικός διαχωρισμός, οι διακρίσεις στην απασχόληση και η άνιση πρόσβαση στην εκπαίδευση (Arabadjievna, 2015).

Στον τομέα της εκπαίδευσης, τα παιδιά Ρομά επηρεάζονται δυσανάλογα από αυτά τα συστημικά εμπόδια, με αποτέλεσμα χαμηλά ποσοστά εγγραφής στα σχολεία, υψηλά ποσοστά εγκατάλειψης και ακαδημαϊκή υποεπίδοση. Παράγοντες όπως η φτώχεια, οι πολιτισμικές και γλωσσικές διαφορές και οι ανεπαρκείς δομές υποστήριξης συμβάλλουν στο εκπαιδευτικό μειονέκτημα που βιώνουν τα παιδιά Ρομά (Graham et al., 2019).

Η αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών αναγκών των παιδιών Ρομά απαιτεί μια ολοκληρωμένη και ολιστική προσέγγιση που να αντιμετωπίζει τόσο τις δομικές όσο και τις πολιτισμικές διαστάσεις της περιθωριοποίησης τους (Chireac & Arbona, 2016). Η διαπολιτισμική εκπαίδευση προσφέρει ένα πολλά υποσχόμενο πλαίσιο για την προώθηση των δικαιωμάτων και της ευημερίας των παιδιών Ρομά, δίνοντας έμφαση στις συμπεριληπτικές παιδαγωγικές, το πολιτιστικά σχετικό πρόγραμμα σπουδών και τη συμμετοχή της κοινότητας (Cernaï et al., 2021).

Αναγνωρίζοντας και εκτιμώντας την πολιτιστική κληρονομιά και τη γλωσσική ποικιλομορφία των κοινοτήτων Ρομά, η διαπολιτισμική εκπαίδευση μπορεί να ενδυναμώσει τα παιδιά Ρομά να ευδοκιμήσουν ακαδημαϊκά, πολιτιστικά και κοινωνικά. Οι πολιτισμικά ανταποκρινόμενες διδακτικές πρακτικές που ενσωματώνουν την ιστορία, τη γλώσσα και τις παραδόσεις των Ρομά στο πρόγραμμα σπουδών μπορούν να ενισχύσουν την αίσθηση του ανήκειν και τη συμμετοχή των μαθητών στην εκπαιδευτική διαδικασία (Johnson et al., 2011).

Επιπλέον, οι συνεργασίες με κοινότητες και ομάδες Ρομά μπορούν να διευκολύνουν την ουσιαστική συνεργασία και τον αμοιβαίο σεβασμό, ενισχύοντας

την εμπιστοσύνη και την κατανόηση μεταξύ των εκπαιδευτικών και των οικογενειών Ρομά. Δουλεύοντας από κοινού για την αντιμετώπιση των συστημικών φραγμών και των πρακτικών διακρίσεων που εμποδίζουν την πρόσβαση των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση, οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να δημιουργήσουν πιο δίκαια και χωρίς αποκλεισμούς περιβάλλοντα μάθησης όπου όλα τα παιδιά μπορούν να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητές τους (Bennett, 2012).

Ανακεφαλαιωτικά, η εκπαίδευση των παιδιών Ρομά στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης απαιτεί μια λεπτή κατανόηση της πολιτιστικής τους ταυτότητας, του κοινωνικοοικονομικού πλαισίου και των εκπαιδευτικών αναγκών τους. Αγκαλιάζοντας τη διαφορετικότητα, αμφισβητώντας τα στερεότυπα και προωθώντας πρακτικές χωρίς αποκλεισμούς, οι εκπαιδευτικοί και οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής μπορούν να δημιουργήσουν περιβάλλοντα μάθησης όπου τα παιδιά Ρομά νιώθουν ότι εκτιμώνται, υποστηρίζονται και έχουν τη δύναμη να επιτύχουν (Rutigliano, 2020).

Συνοπτικά, αυτό το κεφάλαιο θέτει τις βάσεις για την διερεύνηση της διαπολιτισμικότητας, τονίζοντας τη σημασία της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης για την προώθηση της κοινωνικής συνοχής και της ισότητας. Εξετάζοντας τους ορισμούς, την ανάπτυξη και τις επιπτώσεις της διαπολιτισμικότητας, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της εκπαίδευσης των παιδιών Ρομά, θέσαμε το έδαφος για μια βαθύτερη εξέταση της δυναμικής της πολιτισμικής πολυμορφίας και της κοινωνικής ένταξης στον διασυνδεδεμένο κόσμο μας.

Κεφάλαιο 2^ο: Δεντροπόταμος

2.1. Ιστορικά και τοπογραφικά στοιχεία του μέρους του Δεντροποτάμου

Τα ιστορικά και τοπογραφικά στοιχεία του τμήματος του Δενδροποτάμου που βρίσκεται στη Θεσσαλονίκη, παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για την πλούσια ταπετσαρία του παρελθόντος και του παρόντος αυτής της περιοχής. Βρίσκεται στη Βόρεια Ελλάδα, στη Θεσσαλονίκη, και είναι γνωστή για την πολιτιστική της κληρονομιά, τη ζωντανή κοινότητα και την ιστορική της σημασία. Ο Δενδροπόταμος, μια γειτονιά της Θεσσαλονίκης, έχει τη δική του μοναδική ιστορία και τοπογραφία που συμβάλλουν στην ευρύτερη αφήγηση της πόλης (Γεωργίου, 2017).

Ο Δενδροπόταμος είναι ένα ρέμα της Θεσσαλονίκης που δίνει το όνομά του στη γύρω περιοχή και σηματοδοτεί το ανατολικό του όριο. Στα δυτικά, συνορεύει με τμήματα του Δήμου Μενεμένης και εκτείνεται βόρεια μέχρι την οδό Μοναστηρίου, από το ύψος των Τριών Γεφυρών έως τον Δήμο Ελευθερίου-Κορδελιού και νότια μέχρι την εθνική οδό Θεσσαλονίκης-Αθηνών. Σήμερα, υπολογίζεται ότι στον Δεντροπόταμο κατοικούν περίπου 3000 άτομα, με 2500 από αυτούς να είναι Ρομά. Όπως πιστεύεται, οι πρώτες οικογένειες Ρομά φαίνεται να εγκαταστάθηκαν στην περιοχή του με τις ανταλλαγές πληθυσμών του 1922 (Γεωργίου, 2017).

Μελετώντας την ιστορία της περιοχής, βλέπουμε ότι αυτή κατοικήθηκε αρκετά νωρίς, καθώς ίχνη αρχαίων οικισμών που χρονολογούνται από την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή περίοδο μαρτυρούν την πλούσια αρχαιολογική κληρονομιά της. Κατά τη διάρκεια αυτών των περιόδων, ο Δενδροπόταμος χρησίμευε ως στρατηγική τοποθεσία λόγω της γεινιάσής του με τον Θερμαϊκό Κόλπο και τα εύφορα εδάφη του, προσελκύνοντας αποίκους και εμπόρους από όλη τη Μεσόγειο (Magkana, 1995).

Τοπογραφικά, ο Δενδροπόταμος χαρακτηρίζεται από το ποικιλόμορφο ανάγλυφο και τα φυσικά του χαρακτηριστικά. Βρίσκεται κοντά στις ακτές του Θερμαϊκού Κόλπου, όπου κυλιόμενοι λόφοι και γραφικές όψεις διαμορφώνουν την τοπογραφία της περιοχής, που θα μπορούσαν να προσφέρουν στους κατοίκους και στους επισκέπτες ευκαιρίες για υπαίθρια αναψυχή και εξερεύνηση (Magkana, 1995).

2.2. Οικισμός Ρομά

Ο οικισμός των Ρομά στην περιοχή του Δενδροποτάμου στη Θεσσαλονίκη φιλοξενεί μια κοινότητα με ξεχωριστή πολιτιστική ταυτότητα και ιστορικό υπόβαθρο. Οι Ρομά, όπως αναφέρθηκε και πρωτύτερα, είναι μια περιθωριοποιημένη εθνοτική ομάδα με καταγωγή από τη Νότια Ασία, που μετανάστευσαν στην Ευρώπη πριν από αιώνες. Οι Έλληνες Ρομά, μια υποομάδα της ευρύτερης κοινότητας των Ρομά, έχουν μια πολύπλοκη ιστορία συνυφασμένη με την ελληνική κοινωνία (Zachos, 2006).

Η δημιουργία του οικισμού των Ρομά στον Δενδροπόταμο αποδίδεται στα μεταναστευτικά ρεύματα που έφεραν τις κοινότητες των Ρομά στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια των αιώνων. Πολλοί Ρομά εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη και τις γύρω περιοχές, αντλούμενοι από τις οικονομικές ευκαιρίες και την υπόσχεση μιας καλύτερης ζωής. Με την πάροδο του χρόνου, αυτοί οι οικισμοί μεγάλωσαν και εδραίωσαν την παρουσία τους στον κοινωνικό ιστό της πόλης (Triandafyllidou & Kokkali, 2010).

Το 1922, ήρθαν οι πρώτοι Ρομά στον Δενδροπόταμο, στην πλειοψηφία τους σιδηρουργοί και αγγειοπλάστες, δύο σκληρές και απαιτητικές δουλειές που έκαναν τότε μόνο οι τσιγγάνοι. Η πλειονότητα των κατοίκων του Δενδροποτάμου εργάζονται πλέον ως πλανόδιοι μικροπωλητές, επισκέπτονται διάφορα μέρη της χώρας για να λάβουν μέρος σε πανηγύρια και γιορτές (Στούκας, 2022).

Μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και την πτώση των αυτοκρατοριών, οι Ρομά αναγκάστηκαν να περιορίσουν τα ταξίδια τους μέσα σε ένα έθνος. Ένας μεγάλος αριθμός οικογενειών Ρομά χωρίστηκε λόγω των τροποποιήσεων των συνόρων. Μετά την ανταλλαγή πληθυσμών του 1923, οι μουσουλμάνοι Ρομά έμειναν στην Τουρκία, αλλά οι χριστιανοί Ρομά –πολλοί από τους οποίους ήταν εκεί για τέσσερις ή πέντε γενιές– έφυγαν μαζί με τους άλλους Χριστιανούς επειδή θεωρήθηκαν Έλληνες (Στούκας, 2022).

Η γειτονιά που είναι γνωστή ως «Ορυζόμυλοι», που βρίσκεται πριν από τον τερματικό σταθμό των ΚΤΕΛ της Θεσσαλονίκης, φιλοξενούσε αρκετούς Ρομά μέχρι το 1950. Μετά την κατοχή, η περιοχή της Νέας Μενεμένης, που ιδρύθηκε το 1922 από περίπου 160 οικογένειες προσφύγων πουλούσε χωράφια και σπίτια στους τότε Ρομά. Όπως ισχυρίζονται οι Ρομά του Δενδροποτάμου, εντόπισαν φθηνή και δωρεάν γη και την αγόρασαν. Περίπου τριάντα οικογένειες που συνδέονταν μεταξύ τους

αποτελούσαν τον ιδρυτικό πυρήνα αυτής της κοινότητας Ρομά. Αρχικά, κατασκεύασαν καλύβες από λάσπη και καλάμια, πριν ανεγείρουν σταδιακά θαλάμους από τούβλα. Η πόλη και ο οικισμός επεκτάθηκαν με αυτόν τον τρόπο. Επόμενη μεταναστευτική ομάδα Ρομά έφτασε στην περιοχή στις αρχές της δεκαετίας του 1990, μετά την πτώση του ανατολικού μπλοκ και τις επακόλουθες γεωπολιτικές αλλαγές, κυρίως από τα Βαλκάνια. Κάποιοι, όπως οι Τσιγγάνοι του Κοσσυφοπεδίου, υποβλήθηκαν σε εκτεταμένη εθνοκάθαρση από τους Αλβανούς επειδή θεωρήθηκε ότι υποστήριζαν τους Σέρβους. Ακόμη και σήμερα, πολλοί Ρομά με τόπο καταγωγής τη Βουλγαρία, διαμένουν στη Θεσσαλονίκη επιδιώκοντας μια καλύτερη ζωή (Στούκας, 2022).

Σύμφωνα με αναφορά του Δήμου Αμπελοκήπων-Μενεμένης, οι πρώτοι τσιγγάνοι, που ονομάζονταν «Καλπαζάνωρα», έφτασαν στον οικισμό Άγιος Νεκτάριος (που πήρε το όνομά του από την εκκλησία που δεσπόζει στο κέντρο του) γύρω στο 1922. Από το 1990 έως το 1995, μια άλλη φυλή, οι «Φιτσιρία», ενώθηκαν μαζί τους (Τσιτιρίδη, 2020).

Σύμφωνα με τον Αρχιμανδρίτη Αθηναγόρα Λουκατάρη, ο Δενδροπόταμος είχε τρεις φυλές: δύο από τη Μικρά Ασία και μία από τα Βαλκάνια. Το 1922 έφτασαν στη Θεσσαλονίκη για την ανταλλαγή οι «Καλπαζάνια» (ετυμ. <τουρκ. Καλπαζάνος παραχαράκτης, απατεώνας) και οι «Ελλιζιώρα» από τη Μικρά Ασία. Ακολούθησαν τα Βαλκάνια, δηλαδή τα «Φιτζήρια», που έφτασαν από αυτές τις περιοχές πριν από 26 χρόνια. Σύμφωνα με τον Γιώργο Τσιτηρίδη, οι μουσουλμάνοι Ρομά αναφέρονταν στους χριστιανούς Ρομά ως «Καλπαζάνια και Αρλιά» (Αρλιώρα), ενώ οι Χριστιανοί τους ονόμαζαν «Φιτσιριά και Χοραχάνε» (Τσιτιρίδη, 2020).

Η μητρική τους γλώσσα είναι η Ρομάνες, ενώ η δεύτερη γλώσσα τους είναι η Ελληνική ή η Τουρκική. Όταν οι μαθητές φτάνουν στο σχολείο, κάποιοι γνωρίζουν καλά ελληνικά, ενώ άλλοι δυσκολεύονται να κατανοήσουν ακόμη και βασικές έννοιες στη γλώσσα. Άλλοι, μιλούν τα τουρκικά ως δεύτερη γλώσσα και πιστεύουν στον Ισλαμισμό, επομένως πρέπει να διδάσκονται τα ελληνικά ως τρίτη γλώσσα (Αγγελίδου, 2007).

Η κοινότητα των Ρομά στον Δενδροπόταμο, όπως και άλλες κοινότητες Ρομά σε όλη την Ελλάδα, αντιμετωπίζει κοινωνικοοικονομικές προκλήσεις, όπως η φτώχεια, η ανεργία και ο κοινωνικός αποκλεισμός (Αγγελίδου, 2007). Παρά τις προσπάθειες προώθησης της κοινωνικής τους ένταξης, τα άτομα και οι κοινότητες

Ρομά συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν διακρίσεις και προκαταλήψεις σε διάφορες πτυχές της ζωής, συμπεριλαμβανομένης της στέγασης, της εκπαίδευσης και της απασχόλησης (Morley et al., 2020).

Μια σημαντική πτυχή της ταυτότητας των Ρομά είναι η σχέση τους με τη θρησκεία. Ενώ η πλειονότητα των Ελλήνων προσχωρεί στον Ορθόδοξο Χριστιανισμό, η κοινότητα των Ρομά ασκεί συχνά ένα πολυσυλλεκτικό μείγμα χριστιανισμού και παραδοσιακών πεποιθήσεων και εθίμων των Ρομά. Αυτή η μοναδική πνευματική κληρονομιά αντανακλά την πολιτισμική ανθεκτικότητα και προσαρμοστικότητα των Ρομά, οι οποίοι έχουν διατηρήσει τη διακριτή τους ταυτότητα παρά την περιθωριοποίηση αιώνων (Triandafyllidou, 2011).

Η ισχυρή σχέση μεταξύ της ελληνικής κοινότητας των Ρομά και της χριστιανικής θρησκείας αποτελεί καθοριστική πτυχή της πολιτισμικής τους ταυτότητας και της πνευματικής τους κληρονομιάς. Ειδικότερα, η ελληνική κοινότητα των Ρομά τιμά με θέρμη αρκετούς αγίους και εορτές που έχουν ιδιαίτερη σημασία στη θρησκευτική τους τελετή. Μεταξύ αυτών των αγίων είναι η Παναγία, η οποία κατέχει κεντρική θέση στη θρησκευτική αφοσίωση των Ρομά. Οι Έλληνες Ρομά γιορτάζουν διάφορες εορτές αφιερωμένες στην Παναγία, όπως η εορτή του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου και της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, με θερμή κατανύξη και θρησκευτικές τελετές (Τσιτιρίδη, 2020).

Ένας άλλος άγιος που τιμάται ιδιαίτερα από τους Έλληνες Ρομά είναι ο Άγιος Γεώργιος, γνωστός στη γλώσσα των Ρομά ως *Enterlezi*. Ο Άγιος Γεώργιος γιορτάζεται από την κοινότητα των Ρομά με μεγάλο ενθουσιασμό και ευλάβεια, με ειδικές θρησκευτικές ακολουθίες, λιτανείες και τελετές προς τιμήν του. Η γιορτή του, γνωστή ως «Έντερλέζι» ή του Αγίου Γεωργίου, είναι μια σημαντική ευκαιρία για την κοινότητα των Ρομά, που χαρακτηρίζεται από γλέντι, μουσική και χορό. Επιπλέον, οι Έλληνες Ρομά τρέφουν βαθιά ευλάβεια και για άλλους αγίους, όπως ο Ταξιάρχης και ο Προφήτης Ηλίας, των οποίων οι γιορτές γιορτάζονται με θρησκευτική κατανύξη και παραδοσιακά έθιμα. Αυτοί οι άγιοι κατέχουν ιδιαίτερη θέση στη θρησκευτική αφοσίωση των Ρομά, συμβολίζοντας τις αρετές προστασίας, καθοδήγησης και πνευματικής δύναμης (Τσιτιρίδη, 2020).

Καθώς οδηγούμε προς τον Δενδροπόταμο, τη μεγαλύτερη γειτονιά των Ρομά στη Θεσσαλονίκη, φαίνεται ο τρούλος της εκκλησίας του Αγίου Νεκταρίου. Αυτή η εκκλησία χρησιμεύει ως σημείο εστίασης για θρησκευτικές και πολιτιστικές

δραστηριότητες εντός της κοινότητας των Ρομά, φιλοξενώντας θρησκευτικές λειτουργίες, φεστιβάλ και άλλες κοινοτικές συγκεντρώσεις. Η παρουσία της εκκλησίας αντανακλά τη διαρκή πνευματική σύνδεση της ελληνικής κοινότητας των Ρομά με τον Ορθόδοξο Χριστιανισμό, διατηρώντας παράλληλα στοιχεία των παραδοσιακών πεποιθήσεων και εθίμων των Ρομά (Λουλουδάκη, 2020).

Οι προσπάθειες για τη βελτίωση των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών των κοινοτήτων Ρομά στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων πρωτοβουλιών που στοχεύουν στην παροχή πρόσβασης στην εκπαίδευση, την υγειονομική περίθαλψη και τις ευκαιρίες απασχόλησης, σημείωσαν μάλλον μικρή επιτυχία. Ενώ έχει παρατηρηθεί σχετική πρόοδος σε ορισμένους τομείς, σήμερα εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικές προκλήσεις όσον αφορά την αντιμετώπιση των βαθιά ριζωμένων συστημικών ανισοτήτων και την προώθηση της πραγματικής κοινωνικής συνοχής (Fésüs et al., 2012).

Συνολικά, ο οικισμός των Ρομά στον Δενδροπόταμο θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι λειτουργεί ως μικρογραφία της ευρύτερης εμπειρίας των Ρομά στην Ελλάδα, που χαρακτηρίζεται από μια σύνθετη αλληλεπίδραση ιστορικών, πολιτισμικών και κοινωνικοοικονομικών παραγόντων. Παρά τις πολυάριθμες προκλήσεις, η κοινότητα των Ρομά συνεχίζει να διεκδικεί την ταυτότητά της και να αγωνίζεται για μεγαλύτερη αναγνώριση, αποδοχή και ένταξη στην ελληνική κοινωνία.

2.3. Ρατσισμός κατά των Ρομά του Δενδροποτάμου

Ο ρατσισμός κατά της κοινότητας των Ρομά στον Δενδροπόταμο Θεσσαλονίκης είναι δυστυχώς ένα επίμονο ζήτημα που πηγάζει από βαθιές προκαταλήψεις και στερεότυπα. Παρά τις προσπάθειες για την προώθηση της ισότητας και την καταπολέμηση των διακρίσεων, ο τοπικός πληθυσμός των Ρομά εξακολουθεί να αντιμετωπίζει συστηματικούς φραγμούς και κοινωνικό αποκλεισμό σε διάφορες πτυχές της ζωής (Kalpazidou et al., 2021).

Η ανισότητα όσον αφορά τη στέγαση των μελών της κοινότητας Ρομά στον Δενδροπόταμο αποτελεί ένα σημαντικό ζήτημα, με τους ιδιοκτήτες και τις αρχές να επιδίδονται συχνά σε πρακτικές που δημιουργούν διακρίσεις. Οι οικογένειες Ρομά συναντούν δυσκολίες στην πρόσβαση σε επαρκή στέγαση, αντιμετωπίζοντας συχνά άρνηση ενοικίασης ή πώλησης ακινήτων, υψηλότερα ενοίκια και αυστηρότερες

απαιτήσεις που βασίζονται αποκλειστικά στην εθνοτική τους ταυτότητα. Οι αναγκαστικές εξώσεις και οι μετεγκαταστάσεις διαταράσσουν τα κοινωνικά δίκτυα και επιδεινώνουν τη φτώχεια, ενώ ο διαχωρισμός σε περιθωριοποιημένους οικισμούς διαιώνίζει την κοινωνική απομόνωση και περιορίζει τις κοινωνικοοικονομικές ευκαιρίες. Αυτοί οι οικισμοί συχνά στερούνται βασικών υποδομών και υπηρεσιών, επιδεινώνοντας την περιθωριοποίηση του πληθυσμού των Ρομά. Η αντιμετώπιση των διακρίσεων στον τομέα της στέγασης απαιτεί ολοκληρωμένα μέτρα για την αμφισβήτηση του συστημικού ρατσισμού, την επιβολή νόμων κατά των διακρίσεων και την προώθηση πολιτικών στέγασης χωρίς αποκλεισμούς, διασφαλίζοντας τη δικαιοσύνη στη στέγαση και την κοινωνική ένταξη για όλους τους κατοίκους (Ringold, 2000).

Επιπλέον, η κοινότητα των Ρομά στον Δενδροπόταμο βιώνει ρατσισμό στην εκπαίδευση. Τα παιδιά Ρομά επηρεάζονται δυσανάλογα από τα χαμηλά ποσοστά εγγραφής, τα υψηλά ποσοστά εγκατάλειψης και την περιορισμένη πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση. Ενδέχεται να αντιμετωπίσουν διακρίσεις και προκαταλήψεις από δασκάλους, συνομηλίκους και διευθυντές σχολείων, οδηγώντας σε ακαδημαϊκή υποεπίδοση και περιορισμένες ευκαιρίες για κοινωνική κινητικότητα (Farkas, 2014).

Οι διακρίσεις στην εργασιακή απασχόληση είναι μια άλλη σημαντική πρόκληση που αντιμετωπίζει ο πληθυσμός των Ρομά στον Δενδροπόταμο. Οι Ρομά συχνά συναντούν εμπόδια στην αναζήτηση εργασίας λόγω προκαταλήψεων και στερεοτύπων που έχουν οι εργοδότες. Μπορεί να τους στερηθούν ευκαιρίες εργασίας ή να υποβληθούν σε άδικη μεταχείριση και εκμετάλλευση στο χώρο εργασίας (Agaroglou et al., 2021).

Συνεπώς, η κοινότητα των Ρομά στον Δενδροπόταμο υφίσταται ρατσισμό με τη μορφή κοινωνικού αποκλεισμού και περιθωριοποίησης. Ενδέχεται να αντιμετωπίσουν εχθρότητα και «εξοστρακισμό» από κατοίκους μη Ρομά, γεγονός που τους οδηγεί σε έλλειψη κοινωνικής ένταξης και συμμετοχής. Τα στερεότυπα που απεικονίζουν τους Ρομά ως «τεμπέληδες», «αναξιόπιστους» ή «εγκληματίες» διαιώνίζουν αρνητικές συμπεριφορές και συμβάλλουν στον στιγματισμό τους στην ευρύτερη κοινότητα.

Το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης παίζει επίσης ρόλο στη διαίωση του ρατσισμού κατά της κοινότητας των Ρομά στον Δενδροπόταμο. Οι Ρομά στοχοποιούνται δυσανάλογα από τις αρχές επιβολής του νόμου, οδηγώντας σε

υψηλότερα ποσοστά συλλήψεων, κράτησης και φυλάκισης. Ενδέχεται να αντιμετωπίσουν διακρίσεις και μεροληψία εντός του νομικού συστήματος, με αποτέλεσμα άνιση μεταχείριση και σκληρότερη ποινή (Body-Gendrot et al., 2013).

Συνολικά, ο ρατσισμός κατά της κοινότητας των Ρομά στον Δενδροπόταμο αντανακλά ευρύτερα πρότυπα διακρίσεων και ανισοτήτων που επικρατούν στην ελληνική κοινωνία. Η αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων απαιτεί συντονισμένες προσπάθειες για την αμφισβήτηση των στερεοτύπων, την προώθηση της διαπολιτισμικής κατανόησης και την καταπολέμηση των συστημικών διακρίσεων σε όλες τις μορφές τους. Με την ενθάρρυνση του διαλόγου, την υπεράσπιση των πολιτικών μεταρρυθμίσεων και την προώθηση της κοινωνικής ένταξης, είναι δυνατό να δημιουργηθεί μια πιο δίκαιη και δίκαιη κοινωνία για όλους τους κατοίκους, ανεξάρτητα από το εθνικό ή πολιτιστικό τους υπόβαθρο.

2.4. Η μουσική των Ρομά

Η μουσική και η τέχνη των Ρομά φημίζονται εδώ και καιρό για τη ζωντάνια, το πάθος και τη βαθιά πολιτιστική τους σημασία. Από τις παραδοσιακές λαϊκές μελωδίες έως τις σύγχρονες συνθέσεις, οι Ρομά μουσικοί και καλλιτέχνες έχουν αφήσει ανεξίτηλο το σημάδι τους στο παγκόσμιο πολιτιστικό τοπίο, παρά το γεγονός ότι αντιμετωπίζουν ρατσισμό, προκαταλήψεις και κοινωνική περιθωριοποίηση (Bellman, 1998).

Ένα από τα επικρατέστερα στερεότυπα για την κοινότητα των Ρομά παγκοσμίως είναι ότι «έχουν τον ρυθμό στο αίμα τους». Πράγματι, οι Ρομά έχουν μια βαθιά ριζωμένη σχέση με τη μουσική, με πολλούς να ασχολούνται με τη μουσική επαγγελματικά, ως ερασιτέχνες ή απλώς ως αγαπημένο χόμπι. Σε όλο τον κόσμο, υπάρχουν αμέτρητοι Ρομά μουσικοί που έχουν συνεισφέρει σημαντικά στη μουσική βιομηχανία, συναρπάζοντας το κοινό με το ταλέντο και τη δημιουργικότητά τους (Eberstadt, 2008).

Στην Ελλάδα, έχουν αναδειχθεί αρκετοί καταξιωμένοι Ρομά μουσικοί, αφήνοντας μια διαρκή κληρονομιά στη μουσική σκηνή της χώρας. Μεταξύ αυτών των θρυλικών φιγούρων είναι ο Μανώλης Αγγελόπουλος, ο Χατζής, ο Σαλέας, ο Παϊτέρης και ο Ξανθιώτης, των οποίων η προσφορά στην ελληνική μουσική τιμάται ευρέως. Παρά το γεγονός ότι αντιμετωπίζουν ρατσισμό και διακρίσεις, αυτοί οι

καλλιτέχνες έχουν ξεπεράσει τα εμπόδια και τις προκαταλήψεις για να καθιερωθούν ως σημαντικά για τη μουσική βιομηχανία πρόσωπα, κερδίζοντας αναγνώριση τόσο σε εγχώριο όσο και σε διεθνές επίπεδο (Posted, 2023).

Ο Μανώλης Αγγελόπουλος, που συχνά αποκαλείται με τον χαρακτηρισμό «ο Βασιλιάς των Ελληνικών Λαϊκών», ήταν μια αγαπημένη φυσιογνωμία της ελληνικής μουσικής σκηνής, γνωστός για τη δυνατή φωνή του και τις συγκινητικές του ερμηνείες. Έγινε διάσημος στις δεκαετίες του 1970 και του 1980, μαγεύοντας το κοινό με επιτυχίες όπως τα «Χαράματα» και «Τι κι αν με πληγώνεις», που ανέδειξαν το εξαιρετικό φωνητικό εύρος και την εκφραστική του απόδοση. Η μουσική του Αγγελόπουλου ξεπέρασε τα είδη, συνδυάζοντας στοιχεία της παραδοσιακής ελληνικής μουσικής με τις σύγχρονες λαϊκές ευαισθησίες, χαρίζοντας του ευρεία αναγνώριση και διαρκή δημοτικότητα. Το «Τα Μαύρα σου Μάτια» αποτελεί ένα ιδιαίτερα αναγνωρίσιμο τραγούδι που ερμηνεύει ο Μανώλης Αγγελόπουλος. Πρόκειται για μια από τις πιο εμβληματικές επιτυχίες του που αναδεικνύει το εξαιρετικό φωνητικό του ταλέντο και τη συναισθηματική του απόδοση. Το τραγούδι έχει απήχηση βαθιά στο κοινό και παραμένει ένα αγαπημένο κλασικό στην ελληνική μουσική (EPT APXEIO, 2016).

Ο Κώστας Χατζής, ήταν μια άλλη φυσιογνωμία με επιρροή στην ελληνική μουσική, διάσημος για τις ειλικρινείς ερμηνείες και τους εγκάρδιους στίχους του. Με μια καριέρα που εκτείνεται σε πολλές δεκαετίες, ο Χατζής καθήλωσε το κοινό με επιτυχίες όπως το «Είσαι παντού και πουθενά» και το «Απ'το αεροπλάνο», που παρουσίασαν τη συγκλονιστική αφήγηση και τη μελωδική του ανδρεία. Η μουσική του είχε βαθιά απήχηση στους ακροατές, χαρίζοντάς του μια αφοσιωμένη βάση θαυμαστών, και τον εδραίωσε ως θρυλική φιγούρα στην ελληνική μουσική (Στάμκος, 2013).

Ο Βασίλης Παϊτέρης, υπήρξε πρωτοπόρος στην ελληνική λαϊκή μουσική, γνωστός για τις καινοτόμες συνθέσεις και τις δεξιοτεχνικές ερμηνείες του. Το ιδιαίτερο στυλ του, που χαρακτηρίζεται από περίπλοκες μελωδίες και πολύπλοκες διασκευές, τον ξεχώρισε ως πρωτοπόρο στο είδος. Η μουσική του Παϊτέρη κάλυπτε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων και συναισθημάτων, από εορταστικές χορευτικές μελωδίες μέχρι ενδοσκοπικές μπαλάντες, χαρίζοντάς του την αναγνώριση των κριτικών και την εμπορική επιτυχία. Ένα από τα πιο εμβληματικά τραγούδια του, το «Τσιγγάνα

καρδιά», παραμένει ένα διαχρονικό κλασικό, αγαπητό από το κοινό από γενιά σε γενιά (Στάμκος, 2013).

Ο Γιώργος Ξανθιώτης, είναι μια εξέχουσα φυσιογνωμία της ελληνικής μουσικής, που φημίζεται για τις δυναμικές ερμηνείες και τη χαρισματική του σκηνική παρουσία. Ως Ρομά μουσικός, ο Ξανθιώτης έχει συνεισφέρει σημαντικά στην ελληνική μουσική σκηνή, μαγεύοντας το κοινό με το μοναδικό του στυλ και τη μεταδοτική του ενέργεια. Ένα από τα γνωστά του τραγούδια είναι το “Chiculata”, ένα ζωντανό και αισιόδοξο κομμάτι που αναδεικνύει τον Ξανθιώτη ως ερμηνευτή ικανό να συνδέεται με το κοινό μέσω της μουσικής. Με τη ζωηρή μελωδία και στίχους του, το “Chiculata” έχει γίνει το αγαπημένο των οπαδών της ελληνικής λαϊκής μουσικής, ενσαρκώνοντας τη χαρά και τη ζωντάνια των μουσικών παραδόσεων των Ρομά. Μέσω της μουσικής του, ο Γιώργος Ξανθιώτης, άφησε ανεξίτηλο το στίγμα του στην ελληνική μουσική, γιορτάζοντας την κουλτούρα και την κληρονομιά των Ρομά ενώ συναρπάζει το κοινό με τις ηλεκτρισμένες ερμηνείες και τον ενθουσιασμό του. Τα τραγούδια του συνεχίζουν να εμπνέουν και να εξυψώνουν τους ακροατές, λειτουργώντας ως απόδειξη της διαρκούς κληρονομιάς της μουσικής των Ρομά στον ελληνικό πολιτισμό (Κοσμοράδιο 95,1, 2005).

Καθεμία από αυτές τις θρυλικές φιγούρες έχει αφήσει ανεξίτηλο το στίγμα της στην ελληνική μουσική, εμπλουτίζοντας το πολιτιστικό τοπίο με το ταλέντο, τη δημιουργικότητα και το πάθος τους. Η συνεισφορά τους στη μουσική βιομηχανία συνεχίζει να τιμάται και να γιορτάζεται, διασφαλίζοντας ότι η κληρονομιά τους θα παραμείνει ζωντανή για τις επόμενες γενιές.

Μερικά από τα πιο αγαπημένα τραγούδια στην Ελλάδα έχουν ερμηνευτεί από Ρομά μουσικούς, αιχμαλωτίζοντας τις καρδιές και τη φαντασία των ακροατών από γενιά σε γενιά. Γνωστά τραγούδια όπως το «Είσαι θεά», “Chiculata” (Τσικουλάτα) και “Sokerde” είναι μόνο μερικά παραδείγματα της διαρκούς επίδρασης της μουσικής των Ρομά στον ελληνικό πολιτισμό. Σημαντικό προς αναφορά κρίνεται το γεγονός ότι, το τραγούδι «Είσαι μια θεά», που υπάρχει στην Ρομά και όχι μόνο μουσική σκηνή εδώ και πολλά χρόνια, επανεκτέλεσαν για τα βραβεία MAD 2023, η τραγουδίστριες Αναστασία και Ζόζεφιν, κάνοντάς το ξανά γνωστό ακόμα και σε ανθρώπους μικρότερης ηλικίας, ενώ έγινε ένα από τα μεγαλύτερα “hit” της προηγούμενης χρονιάς (Βλαχοπούλου, 2023).

Η μουσική και ο χορός έχουν βαθιές ρίζες στις κοινότητες των Ρομά παγκοσμίως, από την Ελλάδα μέχρι τη Σερβία, την Τουρκία, τη Βουλγαρία, την Ισπανία, την Πορτογαλία, ακόμη και την Αμερική. Οι μουσικοί Ρομά είναι γνωστοί για τη δεξιοτεχνία και την ευελιξία τους, με χαρακτηριστικά στυλ και τεχνικές που αντανακλούν τις διαφορετικές πολιτιστικές επιρροές και εμπειρίες τους (Silverman, 2020).

Η προέλευση της μουσικής των Ρομά ανάγεται στους αιώνες, με πλούσιες παραδόσεις που μεταδίδονται από γενιά σε γενιά. Σύμφωνα με μία μάλλον «δοξασία», ο Πέρσης μονάρχης Μπαράμ Γκουρ έπεισε τον βασιλιά της Ινδίας να του στείλει 12.000 μουσικούς, τους οποίους σκόρπισε σε όλο το περσικό βασίλειο. Άσχετα με το αν ιστορικά ισχύει κάτι τέτοιο, το αφήγημα αυτό υπογραμμίζει τη βαθιά ριζωμένη σύνδεση μεταξύ της κουλτούρας των Ρομά και της μουσικής, υπογραμμίζοντας τον αναπόσπαστο ρόλο της μουσικής στην ταυτότητα και την κληρονομιά των Ρομά (Marsh, 2008).

Στην Ελλάδα, οι Ρομά μουσικοί έχουν παίξει καθοριστικό ρόλο στη διατήρηση και τον εμπλουτισμό της κληρονομιάς του παραδοσιακού τραγουδιού της χώρας. Κατέχουν βαθιά γνώση των βαλκανικών τραγουδιών που χρονολογούνται από την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, διατηρώντας αυτές τις μουσικές παραδόσεις για τις επόμενες γενιές. Οι Ρομά μουσικοί έχουν εισαγάγει στοιχεία της δικής τους πολιτιστικής κληρονομιάς στην ελληνική μουσική, εμποτίζοντάς την με ποικίλες επιρροές που συγκεντρώθηκαν από τα ταξίδια και τις εμπειρίες τους (Kevin & Keil, 2002).

Η εισαγωγή οργάνων όπως το κλαρίνο και τα χάλκινα από Ρομά μουσικούς στην ελληνική μουσική αντιπροσωπεύει μια σημαντική και διαρκή συμβολή που έχει εμπλουτίσει βαθιά το μουσικό τοπίο της χώρας. Τα όργανα αυτά, που έφεραν στη Βόρεια Ελλάδα Ρομά μουσικοί, έχουν γίνει αναπόσπαστα συστατικά της ελληνικής λαϊκής μουσικής, διαμορφώνοντας τον ιδιαίτερο ήχο και το ύφος της (Bellman, 1998).

Το κλαρίνο, ειδικότερα, κατέχει μια ιδιαίτερη θέση στην ελληνική μουσική, χάρη, σε μεγάλο βαθμό, στην υιοθέτηση και εκλαϊκευσή του από Ρομά μουσικούς. Με τους πλούσιους, ψυχαγωγικούς τόνους και τις εκφραστικές του ικανότητες, το κλαρίνο προσθέτει βάθος και συγκίνηση στις παραδοσιακές ελληνικές μελωδίες, ενισχύοντας την απήχηση και την ελκυστικότητά τους. Η ευελιξία του του επιτρέπει να προσαρμόζεται σε ένα ευρύ φάσμα μουσικών ειδών και στυλ, από ζωνηρές

χορευτικές μελωδίες έως αργές καθιστικές συνθέσεις, καθιστώντας το ένα ευέλικτο και απαραίτητο όργανο στην ελληνική λαϊκή μουσική (Peycheva, 2012).

Ομοίως, χάλκινα όργανα, όπως η τρομπέτα, το τρομπόνι και η τούμπα, που εισήχθησαν από Ρομά μουσικούς, έχουν γίνει αγαπημένα βασικά στοιχεία της ελληνικής μουσικής. Αυτά τα όργανα προσθέτουν ένα εντυπωσιακό ηχόχρωμα στα ελληνικά λαϊκά σύνολα, εμποτίζοντάς τα με ενέργεια, ενθουσιασμό και δυναμισμό. Είτε παρέχουν ρυθμική συνοδεία, μελωδικό στολισμό, είτε μελωδικά σόλο, τα χάλκινα όργανα παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των ρυθμικών και αρμονικών υφών της ελληνικής λαϊκής μουσικής, δημιουργώντας μια ζωντανή και συναρπαστική ηχητική ταπετσαρία (Kay, 2019).

Το τουμπερλέκι, είναι ένα ακόμη παραδοσιακό μουσικό όργανο που συχνά συνδέεται με τον πολιτισμό των Ρομά. Είναι ένα μεμβρανόφωνο όργανο με μακρύ λαιμό με στρογγυλό σώμα. Το τουμπερλέκι τυπικά παίζεται με τα δάχτυλα, παράγοντας έναν χαρακτηριστικό ήχο που είναι χαρακτηριστικός της μουσικής των Ρομά. Το τουμπερλέκι έχει σημαντική πολιτιστική και ιστορική σημασία στις κοινότητες των Ρομά, λειτουργώντας ως σύμβολο ταυτότητας και κληρονομιάς. Αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των μουσικών παραδόσεων των Ρομά εδώ και αιώνες, συνοδεύοντας τραγούδια, χορούς και γιορτές από γενιά σε γενιά (League, 2017).

Η επιρροή των Ρομά μουσικών στην ελληνική μουσική εκτείνεται πέρα από την απλή εισαγωγή οργάνων. Περιλαμβάνει μια ευρύτερη πολιτιστική ανταλλαγή που έχει εμπλουτίσει και διαφοροποιήσει τις ελληνικές μουσικές παραδόσεις. Οι Ρομά μουσικοί έχουν φέρει μαζί τους πλήθος μουσικών γνώσεων, τεχνικών και παραδόσεων από τη δική τους πολιτιστική κληρονομιά, εμποτίζοντας την ελληνική μουσική με νέους ρυθμούς, μελωδίες και στυλ αυτοσχεδιασμού (Baumann, 1996).

Επιπλέον, η συνεργασία και η διασταυρούμενη επικοινωνία μεταξύ Ρομά και μη Ρομά μουσικών έχουν καλλιεργήσει ένα πνεύμα δημιουργικότητας και καινοτομίας, οδηγώντας στην ανάπτυξη νέων μουσικών ειδών και στυλ fusion. Αυτή η πολιτιστική ανταλλαγή όχι μόνο αναζωογόνησε την ελληνική μουσική αλλά συνέβαλε επίσης στην ευρύτερη ποικιλομορφία και δυναμισμό του πολιτιστικού τοπίου της χώρας (Baumann, 1996).

Συμπερασματικά, η εισαγωγή οργάνων όπως το κλαρίνο και τα χάλκινα από Ρομά μουσικούς στην ελληνική μουσική αντιπροσωπεύει μια μεταμορφωτική και

διαρκή συμβολή που έχει διαμορφώσει τη μουσική ταυτότητα της χώρας. Μέσα από τη δημιουργικότητα, το πάθος και το καλλιτεχνικό τους όραμα, οι Ρομά μουσικοί έχουν εμπλουτίσει την ελληνική μουσική με τον χαρακτηριστικό ήχο, το στυλ και το πνεύμα τους, αφήνοντας ανεξίτηλο σημάδι στην πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας (Psycheva, 2012).

Ανακεφαλαιωτικά, η μουσική και η τέχνη των Ρομά αντιπροσωπεύουν μια πλούσια ταπετσαρία πολιτιστικής έκφρασης, ανθεκτικότητας και δημιουργικότητας. Παρά το γεγονός ότι αντιμετωπίζουν ρατσισμό και διακρίσεις, οι Ρομά μουσικοί και καλλιτέχνες έχουν συνεισφέρει βαθιά στο παγκόσμιο πολιτιστικό τοπίο, γοητεύοντας το κοινό με το ταλέντο, το πάθος και την αυθεντικότητά τους. Η μουσική τους χρησιμεύει ως απόδειξη του διαρκούς πνεύματος του λαού των Ρομά, γιορτάζοντας την πλούσια πολιτιστική τους κληρονομιά και εμπνέοντας τις επόμενες γενιές.

Κεφάλαιο 3^ο: Φάρος του Κόσμου

3.1. Τι είναι ο Φάρος

Ο «Φάρος του Κόσμου» είναι μια πρωτοβουλία που ξεκίνησε το 2004, υπό την καθοδήγηση του πατέρα Αθηναγόρα Λουκατάρη στον Δενδροπόταμο της Θεσσαλονίκης. Εμπνευσμένος από ένα παιδικό όνειρο για ιεραποστολικό έργο στην Αφρική, ο πατέρας Αθηναγόρας έλαβε οδηγίες από τον Μητροπολίτη Νεαπόλεως και Σταυρουπόλεως Βαρνάβα να διοχετεύσει τις προσπάθειές του προς τον Δενδροπόταμο, μια κοινότητα που τότε όπως και σήμερα χρειάζεται υποστήριξη και καθοδήγηση.

Οφείλοντας την ονομασία του στην αποστολή του «να φωτίζει σκοτεινά μέρη» και «να καθοδηγεί τα άτομα προς ένα φωτεινότερο μέλλον», ο Φάρος του Κόσμου γρήγορα καθιερώθηκε ως φάρος ελπίδας και ευκαιρίας για τα παιδιά του Δενδροποτάμου. Ο πατέρας Αθηναγόρας, μαζί με μια αφοσιωμένη ομάδα εθελοντών, ξεκίνησε μια αποστολή να παρέχει ουσιαστική υποστήριξη και πόρους στα παιδιά από δύσκολα περιβάλλοντα, προσφέροντάς τους έναν ασφαλή χώρο για μάθηση, ανάπτυξη και ευημερία (Φάρος του Κόσμου, 2018).

Λειτουργώντας αρχικά σε ένα πρόχειρο υπόγειο στην εκκλησία του Αγίου Νεκταρίου, ο Φάρος επέκτεινε σταδιακά τις δραστηριότητές του για να συμπεριλάβει ένα ευρύ φάσμα εκπαιδευτικών, ψυχαγωγικών και υποστηρικτικών υπηρεσιών για την κοινότητα. Μέσα από τις άοκνες προσπάθειες του πατέρα Αθηναγόρα και το αυξανόμενο δίκτυο εθελοντών, ο Φάρος έγινε σύμβολο ανθεκτικότητας και ενδυνάμωσης, δίνοντας τη δυνατότητα στα παιδιά να ξεπεράσουν τις αντιξοότητες και να κυνηγήσουν τα όνειρά τους.

Με τα χρόνια, ο Φάρος του Κόσμου έχει κερδίσει ευρεία αναγνώριση για την καινοτόμο προσέγγισή του στην κοινοτική ανάπτυξη και την κοινωνική ένταξη. Βραβευμένος ως καλή πρακτική τόσο από το Συμβούλιο της Ευρώπης όσο και από το Στέιτ Ντιπάρτμεντ, ο Φάρος συνεχίζει να λειτουργεί ως πρότυπο για πρωτοβουλίες βάσης που επιδιώκουν να έχουν θετικό αντίκτυπο στην κοινωνία (Φάρος του κόσμου, 2018).

Σήμερα, ο Φάρος του Κόσμου προσφέρει μια ολοκληρωμένη σειρά προγραμμάτων και υπηρεσιών που στοχεύουν στην αντιμετώπιση των διαφορετικών αναγκών της κοινότητας. Από διατροφή και ενισχυτική διδασκαλία μέχρι μαθήματα ξένων γλωσσών, μαθήματα μουσικής και εργαστήρια ρομποτικής, ο Φάρος του Κόσμου παρέχει στα παιδιά τα εργαλεία και τις ευκαιρίες που χρειάζονται για να επιτύχουν ακαδημαϊκά, κοινωνικά και προσωπικά (Φάρος του Κόσμου, 2018).

Επιπλέον, οι νέες σύγχρονες εγκαταστάσεις του Φάρου, σχεδιασμένες από τον εθελοντή Αρχιτέκτονα και Πολιτικό Μηχανικό κ. Γιώργο Καλιαντζόπουλο, ενσαρκώνουν τη δέσμευση του οργανισμού για βιωσιμότητα και περιβαλλοντική ευθύνη. Εξοπλισμένη με βιοκλιματικά χαρακτηριστικά, συστήματα ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και οικολογικό τοπίο, η εγκατάσταση χρησιμεύει ως απόδειξη της αφοσίωσης του Φάρου στη δημιουργία ενός καλύτερου, πιο βιώσιμου μέλλοντος για τις επόμενες γενιές (Φάρος του Κόσμου, 2018).

Ουσιαστικά, ο Φάρος του Κόσμου αποτελεί ένα φωτεινό παράδειγμα της δύναμης της συμπόνιας, της αφοσίωσης και της συνεργασίας της κοινότητας για την επίτευξη θετικής αλλαγής στον κόσμο. Μέσα από την ακλόνητη δέσμευσή του για την ευημερία και την ενδυνάμωση των παιδιών του Δενδροποτάμου, ο Φάρος συνεχίζει να φωτίζει καρδιές και μυαλά, εμπνέοντας ελπίδα, ανθεκτικότητα και μεταμόρφωση.

3.2. Διακρίσεις του Φάρου και των παιδιών του

Ο Φάρος του Κόσμου και τα παιδιά του έχουν διακριθεί σε διάφορους τομείς, επιδεικνύοντας αξιόλογα επιτεύγματα και συνεισφορές στην κοινωνία. Αυτές οι διακρίσεις καλύπτουν την εκπαίδευση, την κοινωνική ένταξη, τη ρομποτική, τις πολιτιστικές εκδηλώσεις και την κοινοτική ανάπτυξη, αντανakλώντας τον πολύπλευρο αντίκτυπο των πρωτοβουλιών τους.

Πρώτον, στον τομέα της εκπαίδευσης, ο Φάρος έχει κάνει σημαντικά βήματα για την προώθηση του γραμματισμού και της ακαδημαϊκής αριστείας στα παιδιά του Δενδροποτάμου. Με περισσότερα από πενήντα παιδιά να σπουδάζουν ή να αποφοιτούν από αναγνωρισμένα ιδρύματα όπως το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Εάνθης, το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας και το Κολλέγιο Ανατόλια Θεσσαλονίκης, ο

Φάρος έχει αποδείξει τη δέσμευσή του στην παροχή ποιοτικής εκπαίδευσης και την προώθηση μιας κουλτούρας μάθησης (Γουβάννης, 2024).

Επιπλέον, η πρακτική του Φάρου του Κόσμου για την εκπαιδευτική και κοινωνική ένταξη έχει κερδίσει την αναγνώριση από αξιόλογους οργανισμούς όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση και το Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ. Βραβευμένο το 2014 από την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή για το υποδειγματικό έργο του στον γραμματισμό και την κοινωνική ένταξη και το 2016 από το Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ για τις προσπάθειές του στην ενσωμάτωση της κοινότητας των Ρομά του Δενδροποτάμου, ο Φάρος του Κόσμου έχει επαινεθεί για τις καινοτόμες προσεγγίσεις του στην αντιμετώπιση κοινωνικών προκλήσεων μέσω της εκπαίδευσης (Φάρος του Κόσμου, 2018).

Στον τομέα της ρομποτικής, ο Φάρος του Κόσμου έχει αναδειχθεί ως ηγέτης στην εκπαιδευτική ρομποτική, με την ομάδα Far.Go.Bots να σημειώνει αξιοσημείωτη επιτυχία σε διαγωνισμούς τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Κερδίζοντας πολυάριθμα βραβεία, συμπεριλαμβανομένου του Πρώτου Βραβείου Έργου στη βασική κατηγορία «Έρευνα» και εκπροσωπώντας την Ελλάδα στο FIRST LEGO LEAGUE World Festival, η ομάδα Far.Go.Bots αποτελεί παράδειγμα της δέσμευσης του Φάρου για την καλλιέργεια ταλέντων και την προώθηση της καινοτομίας στα παιδιά της (Τσιουπλάκη, 2022).

Η συμμετοχή του Φάρου στις πολιτιστικές εκδηλώσεις και τη συμμετοχή της κοινότητας και ιδιαίτερα η συμμετοχή του σε σημαντικές συγκεντρώσεις όπως ο εορτασμός της Παγκόσμιας Ημέρας Ρομά από τη Βουλή των Ελλήνων, υπογραμμίζει τη δέσμευσή του για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης και την προώθηση του διαλόγου στην ευρύτερη κοινωνία. Παρέχοντας έτσι στα παιδιά της, ένα έναυσμα για να μοιραστούν τις εμπειρίες και τις προοπτικές τους, ο Φάρος του Κόσμου τους δίνει τη δυνατότητα να γίνουν ενεργοί συμμετέχοντες στη διαμόρφωση των δικών τους αφηγήσεων και να υπερασπίζονται τα δικαιώματά τους (Φάρος του Κόσμου, 2017).

Η συμμετοχή σε τέτοιες εκδηλώσεις κύρους, όχι μόνο ενισχύει τις φωνές των παιδιών του Φάρου, αλλά και αναδεικνύει τη σημασία της αναγνώρισης και της εκτίμησης της συνεισφοράς των περιθωριοποιημένων κοινοτήτων. Μέσω της παρουσίας και της δέσμευσης τους, αυτά τα παιδιά αμφισβητούν τα στερεότυπα, διαλύουν τις παρανοήσεις και προωθούν μια πιο λεπτή κατανόηση της κουλτούρας και της ταυτότητάς τους (Φάρος του Κόσμου, 2017).

Επιπρόσθετα, με τη συνεργασία με φορείς χάραξης πολιτικής και ενδιαφερόμενους φορείς, ο Φάρος του Κόσμου διευκολύνει τον ουσιαστικό διάλογο και τη συνεργασία με στόχο την αντιμετώπιση των συστημικών φραγμών και προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι περιθωριοποιημένες κοινότητες. Αυτή η αλληλεπίδραση δίνει τη δυνατότητα στους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής να αποκτήσουν γνώσεις σχετικά με τις βιωμένες εμπειρίες αυτών των παιδιών και ενημερώνει την ανάπτυξη πολιτικών και προγραμμάτων πιο περιεκτικών και δίκαιων (Φάρος του Κόσμου, 2019).

Συνολικά, η συμμετοχή του Φάρου σε πολιτιστικές εκδηλώσεις και η συμμετοχή της κοινότητας χρησιμεύει ως καταλύτης για κοινωνική αλλαγή, ενισχύοντας μεγαλύτερη κατανόηση, ενσυναίσθηση και αλληλεγγύη μέσα στην κοινωνία. Δημιουργώντας ευκαιρίες για διάλογο και συνεργασία, ο Φάρος του Κόσμου συμβάλλει στην οικοδόμηση μιας κοινότητας με μεγαλύτερη περιεκτικότητα και συνοχή, όπου όλα τα άτομα εκτιμώνται και έχουν τη δύναμη να ευδοκιμήσουν.

Τέλος, μέσω των πρωτοβουλιών του για το Κέντρο Δημιουργικής Απασχόλησης και τις Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις, ο Φάρος έδωσε τη δυνατότητα στα παιδιά του να επιδιώξουν βιώσιμο τρόπο ζωής και να συμβάλουν στην τοπική οικονομία. Παρέχοντας εκπαίδευση, ευκαιρίες απασχόλησης και υποστήριξη για επιχειρηματικές επιχειρήσεις, ο Φάρος έχει εξοπλίσει τα παιδιά του με τις δεξιότητες και τους πόρους που χρειάζονται για να επιτύχουν στη σημερινή κοινωνία (Φάρος του Κόσμου, 2019).

Συμπερασματικά, ο Φάρος του Κόσμου και τα παιδιά του έχουν διακριθεί σε διάφορους τομείς, όπως η εκπαίδευση, η κοινωνική ένταξη, η ρομποτική, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις και η κοινοτική ανάπτυξη. Μέσα από την αφοσίωσή τους, την ανθεκτικότητα και το καινοτόμο πνεύμα τους, όχι μόνο έχουν μεταμορφώσει τις ζωές τους, αλλά έχουν εμπνεύσει και θετικές αλλαγές στην κοινότητά τους και πέρα από αυτήν.

3.3. Δραστηριότητες και απασχόληση μέσα στο ΚΔΑΠ

Η τελευταία υποενότητα του κεφαλαίου εμβαθύνει στο εκτεταμένο φάσμα δραστηριοτήτων, συνεργασιών και πρωτοβουλιών που αναλαμβάνει το ΚΔΑΠ του Φάρου του Κόσμου. Αυτή η υποενότητα υπογραμμίζει την ολιστική προσέγγιση που

υιοθέτησε το κέντρο, η οποία εκτείνεται πολύ πέρα από την παραδοσιακή εκπαίδευση για να συμπεριλάβει διάφορες πτυχές της ανάπτυξης του παιδιού, της συμμετοχής στην κοινότητα και της κοινωνικής υποστήριξης. Εδώ, θα διερευνηθεί κάθε στοιχείο λεπτομερώς, δίνοντας έμφαση στη μεταμορφωτική επίδραση των παρεμβάσεων του κέντρου στη ζωή των παιδιών και των οικογενειών στην περιοχή του Δενδροποτάμου.

Πρώτα από όλα, όπως ήδη έχει επισημανθεί και σε προηγούμενες υποενότητες, ο εκπαιδευτικός τομέας του Κέντρου Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα πρωτοβουλιών που στοχεύουν στην προώθηση της ακαδημαϊκής αριστείας, της προσωπικής ανάπτυξης και της δια βίου μάθησης μεταξύ των δικαιούχων του. Από φροντιστήρια και μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας έως δραστηριότητες μη τυπικής μάθησης και μαθήματα ξένων γλωσσών, το κέντρο παρέχει ολοκληρωμένη υποστήριξη σε παιδιά κάθε ηλικίας και ακαδημαϊκού υπόβαθρου. Επιπλέον, μέσω των συμβουλευτικών υπηρεσιών του Learning Profile και της συμβουλευτικής Επαγγελματικού Προσανατολισμού, το κέντρο διασφαλίζει ότι κάθε παιδί λαμβάνει εξατομικευμένη καθοδήγηση για να ξεκλειδώσει πλήρως τις δυνατότητές του και να επιδιώξει τις ακαδημαϊκές και επαγγελματικές του φιλοδοξίες (Χατζηνόπουλος, 2020).

Ακόμα, αναγνωρίζοντας τον κρίσιμο ρόλο που διαδραματίζει ένα σταθερό και περιποιητικό περιβάλλον στην ανάπτυξη ενός παιδιού, το Κέντρο Προστασίας Ανηλίκων ROM δίνει προτεραιότητα στην παροχή ασφαλούς, άνετης και υποστηρικτικής στέγης για τους δικαιούχους του. Επεκτείνοντας και ενισχύοντας τους χώρους διαβίωσής του, το κέντρο δημιουργεί μια ζεστή και οικογενειακή ατμόσφαιρα όπου τα παιδιά μπορούν να ευδοκιμήσουν συναισθηματικά, κοινωνικά και ακαδημαϊκά. Αυτή η ολιστική προσέγγιση στη στέγαση όχι μόνο ανταποκρίνεται στις βασικές ανάγκες των παιδιών, αλλά επίσης καλλιεργεί την αίσθηση του ανήκειν και της ασφάλειας που είναι απαραίτητα για τη συνολική τους ευημερία (Φάρος του Κόσμου, 2019).

Τρίτον, ο τομέας υγείας του Κέντρου Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών είναι αφοσιωμένος στην προώθηση της σωματικής, ψυχικής και συναισθηματικής ευεξίας των δικαιούχων του μέσω ολοκληρωμένων υπηρεσιών υγειονομικής περίθαλψης και προγραμμάτων ευεξίας. Από εμβολιασμούς και οδοντιατρικούς ελέγχους μέχρι συνεδρίες διαχείρισης του πένθους και υποστήριξη ψυχικής υγείας, το

κέντρο αντιμετωπίζει τις ποικίλες ανάγκες υγειονομικής περίθαλψης των παιδιών στην περιοχή του Δενδροποτάμου. Επιπλέον, προσφέροντας μαθήματα υγιεινής διατροφής και προωθώντας πρακτικές προληπτικής φροντίδας, το κέντρο δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να υιοθετήσουν υγιεινούς τρόπους ζωής και να κάνουν ενημερωμένες επιλογές για την υγεία τους (Φάρος του Κόσμου, 2019).

Εξίσου σημαντικό με τα προηγούμενα είναι το γεγονός ότι μέσω του τομέα της απογευματινής δημιουργικής του δραστηριότητας, το Κέντρο Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών παρέχει στα παιδιά ευκαιρίες για αυτοέκφραση, καλλιτεχνική εξερεύνηση και προσωπική ανάπτυξη. Προσφέροντας ποικίλα εργαστήρια και δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένων θεάτρου, ζωγραφικής, χορού, χειροτεχνίας και κηπουρικής, το κέντρο καλλιεργεί τα δημιουργικά talέντα και τα ενδιαφέροντα των δικαιούχων του. Επιπλέον, το κέντρο ενθαρρύνει τα παιδιά να επιδείξουν τα επιτεύγματα και τα talέντα τους μέσω εκθέσεων, διαγωνισμών και παραστάσεων, ενισχύοντας έτσι την αυτοπεποίθηση και την αυτοεκτίμησή τους (Χατζηνόπουλος, 2020).

Αναγνωρίζοντας τη σημασία της σωματικής δραστηριότητας και του αθλητισμού για την προώθηση της ολιστικής ανάπτυξης και ευεξίας, το Κέντρο Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών του Φάρου του Κόσμου, δίνει μεγάλη έμφαση στις αθλητικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Μέσω της συμμετοχής σε διασυνοριακά πρωταθλήματα ποδοσφαίρου, κολύμβηση, μπάσκετ και άλλα αθλήματα, τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν δεξιότητες ομαδικής εργασίας, ηγετικές ικανότητες και υγιεινό τρόπο ζωής. Επιπλέον, το κέντρο παρέχει πρόσβαση σε αθλητικές εγκαταστάσεις και εξοπλισμό, δίνοντας τη δυνατότητα στα παιδιά να κυνηγήσουν τα αθλητικά τους πάθη και ενδιαφέροντα (Φάρος του Κόσμου, 2019).

Επίσης, ο τομέας μεταφοράς, αποθήκευσης και διαχείρισης του κέντρου διασφαλίζει την αποτελεσματική παροχή βασικών πόρων και υπηρεσιών για την κάλυψη των διαφορετικών αναγκών των δικαιούχων του. Από ρούχα και υποδήματα μέχρι τρόφιμα, σχολικά είδη και ιατρικά είδη, το κέντρο διαχειρίζεται τα αποθέματα για να διασφαλίσει ότι τα παιδιά έχουν πρόσβαση στους πόρους που χρειάζονται για την καθημερινή τους ζωή και τις δραστηριότητές τους. Επιπλέον, μέσω στρατηγικών συνεργασιών και συνεργασίας με τοπικούς φορείς και οργανισμούς, το κέντρο μεγιστοποιεί τον αντίκτυπο των πόρων του και επεκτείνει την εμβέλειά του για να

εξυπηρετήσει περισσότερα παιδιά και οικογένειες στην κοινότητα (Φάρος του Κόσμου, 2019).

Στο πλαίσιο της δέσμευσής του για την προώθηση της δικαιοσύνης και αποκατάστασης ανηλίκων, το Κέντρο Προστασίας Ανηλίκων ROM του Φάρου του Κόσμου, συνεργάζεται στενά με την Εισαγγελία Ανηλίκων Θεσσαλονίκης για την παροχή εναλλακτικών επιλογών ποινής και υπηρεσιών υποστήριξης για νεαρούς παραβάτες. Προσφέροντας εκπαιδευτικά προγράμματα, επαγγελματική κατάρτιση και κοινωνική υποστήριξη, το κέντρο στοχεύει στην πρόληψη της υποτροπής και στη διευκόλυνση της επανένταξης των νέων στην κοινωνία ως παραγωγικοί και νομοταγείς πολίτες. Μέσω της καινοτόμου προσέγγισής της στην αποκαταστατική δικαιοσύνη, το κέντρο συμβάλλει στη δημιουργία ασφαλέστερων και περιεκτικών κοινοτήτων (Φάρος του Κόσμου, 2019).

Το Κέντρο Προστασίας Ανηλίκων ROM του Φάρου λειτουργεί μέσα σε ένα πλούσιο δίκτυο συνεργασιών και συνεργασιών με διάφορους φορείς, οργανισμούς και κατασκηνώσεις, ενισχύοντας την ικανότητά του να παρέχει ολοκληρωμένη υποστήριξη και ευκαιρίες σε παιδιά και οικογένειες στην περιοχή του Δενδροποτάμου. Αξιοποιώντας αυτές τις συνεργασίες, το κέντρο επεκτείνει την εμβέλεια και τον αντίκτυπό του, προωθώντας την ολιστική ανάπτυξη και ενδυνάμωση μεταξύ των δικαιούχων του. Ας εμβαθύνουμε σε μερικές από αυτές τις βασικές συνεργασίες και πρωτοβουλίες:

Πρώτον, το Κέντρο Προστασίας Ανηλίκων ROM συνεργάζεται στενά με τοπικούς δήμους, συμπεριλαμβανομένων του Δήμου Αμπελοκήπων-Μενεμένης, του Δήμου Κορδελιού-Ευόσμου και του Δήμου Θεσσαλονίκης, καθώς και κρατικών φορέων όπως η Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας και η Ελληνική Αστυνομία. Μέσω αυτών των συνεργασιών, το κέντρο αποκτά πρόσβαση σε πόρους, υπηρεσίες υποστήριξης και υλικοτεχνική βοήθεια, επιτρέποντάς του να επεκτείνει τα προγράμματά του και να προσεγγίσει περισσότερα παιδιά και οικογένειες που έχουν ανάγκη (Δήμος Αμπελοκήπων-Μενεμένης, 2021).

Δεύτερον, το Κέντρο Προστασίας Ανηλίκων ROM λειτουργεί σε συνεργασία με διάφορα κοινωνικά ιδρύματα και μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ) που είναι αφιερωμένες στην ευημερία των παιδιών, τα ανθρώπινα δικαιώματα και την κοινωνική ένταξη. Αυτές οι συνεργασίες διευκολύνουν την ανταλλαγή εμπειρογνωμοσύνης, πόρων και βέλτιστων πρακτικών, εμπλουτίζοντας τα

προγράμματα και τις υπηρεσίες του κέντρου. Μερικοί αξιόλογοι εταίροι περιλαμβάνουν την Εταιρεία Προστασίας Ανηλίκων, την Κοινωνική Παιδιατρική Εταιρεία και ΜΚΟ όπως η ANTIΓONH και η MEDIATERRANEA (Φάρος του Κόσμου, 2019).

Τρίτον, το Κέντρο Προστασίας Ανηλίκων ROM συμμετέχει σε συνεργασίες με εκπαιδευτικά ιδρύματα, σχολεία και πανεπιστήμια για την προώθηση της μάθησης, των ακαδημαϊκών επιτευγμάτων και της επαγγελματικής κατάρτισης μεταξύ των δικαιούχων του. Οι συλλογικές προσπάθειες περιλαμβάνουν εκπαιδευτικά σεμινάρια, υποτροφίες και συμμετοχή σε συνέδρια και εργαστήρια με στόχο την ενίσχυση της πρόσβασης στην εκπαίδευση και την προώθηση της δια βίου μάθησης. Επιπλέον, το κέντρο παρέχει ευκαιρίες στα παιδιά να συνεχίσουν περαιτέρω εκπαίδευση και επαγγελματική ανάπτυξη μέσω υποτροφιών και υποστήριξης για την εγγραφή τους σε κολέγια και πανεπιστήμια (Φάρος του Κόσμου, 2019).

Τέταρτον, το Κέντρο Προστασίας Ανηλίκων ROM συνεργάζεται με κατασκηνώσεις και ψυχαγωγικά προγράμματα για να προσφέρει στα παιδιά εμπλουτισμένες εμπειρίες, υπαίθριες δραστηριότητες και ευκαιρίες για προσωπική ανάπτυξη και εξέλιξη. Για παράδειγμα, το κέντρο συμμετέχει σε κατασκηνώσεις όπως η κατασκήνωση «Μια φορά και έναν καιρό» στην Σκιώνη Χαλκιδικής, η “Skouras Camp” καθώς επίσης και η «Κατασκήνωση εκπαιδευτικής Ρομποτικής», προσφέροντας στα παιδιά την ευκαιρία να ασχοληθούν με αθλήματα, δημιουργικά εργαστήρια και μαθήματα εκπαιδευτικής ρομποτικής. Αυτές οι συνεργασίες διευρύνουν τους ορίζοντες των παιδιών, ενσταλάζουν την αυτοπεποίθηση και καλλιεργούν την αίσθηση του ανήκειν και της κοινότητας (Φάρος του Κόσμου, 2019).

Τέλος, ο Φάρος του Κόσμου συνεργάζεται με εθελοντικές οργανώσεις και υποστηρικτές που συνεισφέρουν το χρόνο, την τεχνογνωσία και τους πόρους τους για να υποστηρίξουν την αποστολή και τις δραστηριότητες του κέντρου. Μέσω εθελοντικών προγραμμάτων όπως η ΡΟΜΑΘΗΣΗ και πρωτοβουλιών όπως το πρόγραμμα «Παιχνιδο-βαλίτσες», οι εθελοντές συμμετέχουν σε εκπαιδευτικές, ψυχαγωγικές και πολιτιστικές δραστηριότητες με παιδιά, εμπλουτίζοντας τις εμπειρίες τους και προάγοντας την κοινωνική ένταξη. Επιπλέον, το κέντρο συνεργάζεται με φορείς όπως το Ευρωπαϊκό Σώμα Αλληλεγγύης για τη στρατολόγηση και την εκπαίδευση εθελοντών για διάφορα έργα και πρωτοβουλίες (Σχεδία στην πόλη, 2012).

Συνοπτικά, ο Φάρος του Κόσμου ευδοκimei στη συνεργασία και τη σύμπραξη, αξιοποιώντας τις συλλογικές προσπάθειες ενδιαφερομένων από διαφορετικούς τομείς για την ενδυνάμωση των παιδιών και των οικογενειών στην κοινότητα του Δενδροποτάμου. Αξιοποιώντας αυτές τις συνεργασίες, το κέντρο μεγιστοποιεί τον αντίκτυπό του, διευρύνει την εμβέλειά του και δημιουργεί ένα υποστηρικτικό οικοσύστημα που καλλιεργεί τις δυνατότητες κάθε παιδιού. Μέσα από τη συνεχή συνεργασία και τη συλλογική δράση, το κέντρο συνεχίζει να αποτελεί φάρο ελπίδας, ευκαιριών και μετασχηματισμού για τις επόμενες γενιές.

Εν κατακλείδι, ο Φάρος του Κόσμου αποτελεί παράδειγμα ενός μοντέλου ολοκληρωμένης και διαρκούς υποστήριξης για ευάλωτα παιδιά και οικογένειες. Μέσω της πολύπλευρης προσέγγισής του στην εκπαίδευση, την υγεία, τη στέγαση, την αναψυχή και τις κοινωνικές υπηρεσίες, το κέντρο δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να ξεπεράσουν τις αντιξοότητες, να ξεκλειδώσουν τις δυνατότητές τους και να χτίσουν λαμπρότερο μέλλον. Επιπλέον, ενισχύοντας σχέσεις και συνεργασίες με τοπικούς φορείς, οργανισμούς και εθελοντές, το κέντρο αξιοποιεί συλλογικούς πόρους και τεχνογνωσία για να δημιουργήσει διαρκή θετική αλλαγή στην κοινότητα του Δενδροποτάμου και όχι μόνο.

Κεφάλαιο 4^ο: Η έρευνα

4.1. Μεθοδολογία έρευνας

Οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας προσφέρουν μια πλούσια και διαφοροποιημένη προσέγγιση για την κατανόηση πολύπλοκων φαινομένων εμβαθύνοντας στο βάθος και το πλαίσιο των ανθρώπινων εμπειριών. Σε αντίθεση με την ποσοτική έρευνα, η οποία επικεντρώνεται στα αριθμητικά δεδομένα και τη στατιστική ανάλυση, η ποιοτική έρευνα επιδιώκει να αποκαλύψει τις υποκείμενες έννοιες, τα κίνητρα και τα πρότυπα που είναι εγγενή στην ανθρώπινη συμπεριφορά και αλληλεπίδραση. Αυτή η μεθοδολογία είναι ιδιαίτερα πολύτιμη κατά τη διερεύνηση υποκειμενικών εμπειριών, κοινωνικών διαδικασιών και πολιτισμικών πλαισίων που δεν μπορούν να αποτυπωθούν επαρκώς μόνο μέσω ποσοτικών μέτρων (Dodgson, 2017).

Ένα από τα κύρια πλεονεκτήματα της ποιοτικής έρευνας είναι η ευελιξία και η προσαρμοστικότητα της σε ποικίλα ερευνητικά περιβάλλοντα και ερωτήματα. Επιτρέπει στους ερευνητές να διερευνήσουν τα θέματα σε βάθος, αποκαλύπτοντας τις περιπλοκές και τις αποχρώσεις που μπορεί να παραβλέπουν οι ποσοτικές μέθοδοι. Η ποιοτική έρευνα χρησιμοποιείται συνήθως σε τομείς όπως η Ανθρωπολογία, η Κοινωνιολογία, η Ψυχολογία, η εκπαίδευση και η υγειονομική περίθαλψη, όπου η κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς, στάσεων και πεποιθήσεων είναι απαραίτητη για την ενημέρωση της πρακτικής και της πολιτικής (Merriam & Grenier, 2019).

Οι συνεντεύξεις αποτελούν θεμελιώδες εργαλείο στην ποιοτική έρευνα, παρέχοντας στους ερευνητές ένα άμεσο μέσο συλλογής πλούσιων, λεπτομερών δεδομένων από τους συμμετέχοντες. Μέσω ερωτήσεων ανοιχτού τύπου και τεχνικών διερεύνησης, οι ερευνητές μπορούν να αποσπάσουν εις βάθος απαντήσεις που προσφέρουν πληροφορίες για τις προοπτικές, τις εμπειρίες και τις ερμηνείες των συμμετεχόντων για τα υπό μελέτη φαινόμενα. Οι συνεντεύξεις μπορούν να πραγματοποιηθούν ατομικά ή ομαδικά, ανάλογα με τους ερευνητικούς στόχους και τη φύση του θέματος που διερευνάται (Lo Iacono et al., 2016).

Οι ερωτήσεις που τέθηκαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων σχεδιάστηκαν για να αντλήσουν πληροφορίες σχετικά με το υπόβαθρο των ερωτηθέντων, τους

ρόλους και τις ευθύνες τους, τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν, τον αντίκτυπο της δουλειάς τους, τις αντιλήψεις για τα κοινωνικά στερεότυπα και την πολιτιστική ενσωμάτωση και τη συνολική αξιολόγηση των προσπαθειών τους. Οι ερωτήσεις κάλυψαν μια σειρά θεμάτων, συμπεριλαμβανομένης της λειτουργίας του Φάρου, των προκλήσεων που αντιμετωπίζει η κοινότητα των Ρομά, των επιπτώσεων των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, των αντιλήψεων για κοινωνικά στερεότυπα και της αξιολόγησης των αποτελεσμάτων.

Η απομαγνητοφώνηση είναι ένα κρίσιμο βήμα στη διαδικασία ποιοτικής έρευνας, καθώς περιλαμβάνει τη μετατροπή ηχογραφήσεων ή βίντεο συνεντεύξεων σε γραπτό κείμενο για ανάλυση. Η απομαγνητοφώνηση συνεντεύξεων επιτρέπει στους ερευνητές να εξετάσουν προσεκτικά τις απαντήσεις των συμμετεχόντων, να εντοπίσουν βασικά θέματα και μοτίβα και να αποκτήσουν μια βαθύτερη κατανόηση των δεδομένων. Η απομαγνητοφώνηση μπορεί να γίνει χειροκίνητα, με τον ερευνητή να ακούει τις ηχογραφήσεις και να πληκτρολογεί τον διάλογο κατά λέξη ή μπορεί να ανατεθεί σε επαγγελματικές υπηρεσίες μεταγραφής για αποτελεσματικότητα (Bailey, 2008).

Μετά τη απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, τα δεδομένα μπορούν να αναλυθούν χρησιμοποιώντας διάφορες τεχνικές ποιοτικής ανάλυσης. Μια κοινή προσέγγιση είναι η θεματική ανάλυση, η οποία περιλαμβάνει τον εντοπισμό προτύπων, θεμάτων και κατηγοριών μέσα στα δεδομένα. Οι ερευνητές οργανώνουν και κωδικοποιούν συστηματικά τα δεδομένα, αναζητώντας επαναλαμβανόμενες ιδέες, έννοιες ή φράσεις που αντικατοπτρίζουν σημαντικές πτυχές του ερευνητικού θέματος. Μέσω προσεκτικής ανάλυσης και ερμηνείας, οι ερευνητές μπορούν να δημιουργήσουν συνδέσεις, να δημιουργήσουν ιδέες και να αναπτύξουν θεωρίες που συμβάλλουν στην ευρύτερη κατανόηση του υπό διερεύνηση φαινομένου (Bailey, 2008).

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, επιλέχθηκε η μέθοδος της συνέντευξης για την πρακτικότητα και την προσβασιμότητα στη συλλογή δεδομένων από τους συμμετέχοντες. Η επιλογή των συμμετεχόντων έγινε σύμφωνα με τις αρχές τις δειγματοληψία ευκολίας, η οποία περιλαμβάνει την επιλογή συμμετεχόντων με βάση τη διαθεσιμότητα και την προσβασιμότητά τους, αντί να χρησιμοποιούνται τυχαίες ή σκόπιμες μέθοδοι δειγματοληψίας. Αν και η δειγματοληψία ευκολίας μπορεί να μην εξασφαλίζει αντιπροσωπευτικότητα ή γενίκευση, μπορεί να παρέχει πολύτιμες

γνώσεις και προοπτικές από άτομα που είναι εύκολα προσβάσιμα και πρόθυμα να συμμετάσχουν στη μελέτη (Obilor, 2023).

Τα θέματα που συζητούνται στις συνεντεύξεις θα αναλυθούν προσεκτικά και θα κατηγοριοποιηθούν για να εντοπιστούν κοινά θέματα, τάσεις και μοτίβα που προκύπτουν από τα δεδομένα. Οργανώνοντας τα δεδομένα σε σημαντικές κατηγορίες, οι ερευνητές μπορούν να εξερευνήσουν συστηματικά τις διάφορες διαστάσεις του ερευνητικού θέματος και να αποκτήσουν μια ολοκληρωμένη κατανόηση του υπό μελέτη φαινομένου. Μέσω αυστηρής ανάλυσης και ερμηνείας, οι ερευνητές μπορούν να δημιουργήσουν ευρήματα που συμβάλλουν στην υπάρχουσα γνώση, ενημερώνουν την πρακτική και καθοδηγούν τις μελλοντικές ερευνητικές κατευθύνσεις (Castleberry & Nolen, 2018).

4.2. Οι συμμετέχοντες

Χριστίνα: 31χρονη κοινωνική λειτουργός που συνεργάζεται με τον Φάρο του Κόσμου στον Δεντροπόταμο εδώ και περίπου ένα χρόνο. Το έργο της επικεντρώνεται κυρίως στην προστασία των παιδιών και στην πλοήγηση στις γραφειοκρατικές διαδικασίες που σχετίζονται με τα παιδικά προγράμματα.

Σταύρος Σαγκούρης: Τριτοετής φοιτητής Οικονομικών στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας και ο ίδιος Ρομά από τον Δεντροπόταμο. Ασχολείται με τον Φάρο από 12 ετών και υπηρετεί ως καθηγητής ρομποτικής και συντονιστής ευρωπαϊκών προγραμμάτων.

Πατέρας Αθηναγόρας: Ιερέας στη Μητρόπολη Νεαπόλεως που διορίστηκε προσωρινά στον Δεντροπόταμο πριν από 20 χρόνια. Ίδρυσε τον Φάρο του Κόσμου για να αντιμετωπίσει τις ανάγκες της περιθωριοποιημένης κοινότητας των Ρομά και να προωθήσει τη διαπολιτισμικότητα.

Παρασκευάς Σελίμ: Ο υπεύθυνος ανθρωπίνου δυναμικού του Φάρου και φοιτητής του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου της Θράκης. Είχε διακόψει το σχολείο και το ξανά ξεκίνησε στον Δενδροπόταμο, όπου και αποφοίτησε.

5. Παρουσίαση και ανάλυση δεδομένων

Στο κεφάλαιο αυτό, παρουσιάζουμε και κατηγοριοποιούμε τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από τέσσερις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν με βασικούς ενδιαφερόμενους φορείς που εμπλέκονται στο μεταμορφωτικό ταξίδι της κοινότητας των Ρομά στον Δεντροπόταμο: τον πατέρα Αθηναγόρα, ιδρυτή του Φάρου του Κόσμου, τον καθηγητή ρομποτικής, την κοινωνική λειτουργό και τον υπεύθυνο ανθρωπίνου δυναμικού του Φάρου του Κόσμου. Μέσω αυτών των συνεντεύξεων, αποκτούμε πολύτιμες γνώσεις σχετικά με (α) τις προκλήσεις που οι άνθρωποι του Φάρου αντιμετωπίζουν, (β) τις κοινωνικές προκαταλήψεις και τα αρνητικά στερεότυπα σχετικά με τους νέους Ρομά του Δεντροποτάμου, και (γ) τις πρωτοβουλίες και τα αποτελέσματα που επιτεύχθηκαν στην επιδίωξη της διαπολιτισμικής κατανόησης και ενδυνάμωσης.

5.1. Προκλήσεις

Και στις τέσσερις συνεντεύξεις, οι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν στις σημαντικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει η κοινότητα των Ρομά στον Δεντροπόταμο, όπως η φτώχεια, η έλλειψη πρόσβασης στην εκπαίδευση και την υγειονομική περίθαλψη, το κοινωνικό στίγμα και τις διακρίσεις. Ο πατέρας Αθηναγόρας, ειδικότερα, ανακάλεσε στη μνήμη του τις αρχικές προκλήσεις που συνάντησε ο ίδιος και οι συνεργάτες του στον Δεντροπόταμο, όπου η κοινότητα των Ρομά αντιμετώπιζε περιθωριοποίηση και παραμέληση. Όπως φαίνεται κύριο μέλημά τους ήταν η αντιμετώπιση ζητημάτων όπως η έλλειψη πρόσβασης στην εκπαίδευση, η ανεπαρκής υγειονομική περίθαλψη, αλλά και η μη κάλυψη γενικότερων βασικών αναγκών των παιδιών, γεγονός που διαιώνιζε τους κύκλους της φτώχειας και του αποκλεισμού. Σε αυτή την προσπάθειά τους, τα οικονομικά μέσα φαίνεται να ήταν ανύπαρκτα, ενώ δεν υπήρξε ιδιαίτερα θερμή ανταπόκριση από τους ενήλικες Ρομά, οι οποίοι στις περισσότερες περιπτώσεις απουσίαζαν έτσι και αλλιώς.

Οι γονείς [αρχικά] άργησαν πολύ να αντιληφθούν την ανάγκη, γιατί η πρώτη ομάδα των παιδιών που αναλάβαμε, ήταν παιδιά που δεν είχαν να δώσουν λόγο σε κανέναν. Δηλαδή παιδιά που οι γονείς ήταν στη φυλακή, τοξικομανείς, ψυχασθενείς, αλκοολικοί που δεν μπορούσαν στον εαυτό τους να σταθούν όχι, ας πούμε, στα παιδιά τους... Όλα τα

πρώτα δύσκολα χρόνια, ο Φάρος ήταν κομμένος και ραμμένος με τις ανάγκες του κάθε παιδιού. Προσαρμοζόμασταν εμείς στις ανάγκες του κάθε παιδιού. Για άλλα παιδιά ήταν το φαγητό τους, για άλλα τα ρούχα τους, για άλλα το σχολείο τους, τα αγγλικά τους, η εκπαίδευσή τους, οι διακοπές τους, οι κατασκήνωσή τους, γιατρος τους... Εμείς χωρίς χρήματα τα κάναμε και πολύ πιο πριν ξεκινήσουν να τα κάνουν όλοι αυτοί, με κάποια επιχορήγηση της Ελλάδας, της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

(π. Αθηναγόρας, ιδρυτής Φάρου του Κόσμου)

Ο Σταύρος, που διδάσκει ρομποτική στα παιδιά του Φάρου και προέρχεται ο ίδιος από την κοινότητα του Δεντροποτάμου, υπογραμμίζει την αντίσταση και τον σκεπτικισμό με τον οποίο αντιμετωπίζει η κοινότητα την προσπάθεια αυτή, αντανakλώντας και αναπαράγοντας «εκ των έσω» βαθιές προκαταλήψεις και παρανοήσεις σχετικά με τις δυνατότητες των παιδιών Ρομά. Ως σημαντικές προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπιστούν, ο Σταύρος αναφέρει τα υψηλά ποσοστά σχολικής διαρροής των παιδιών της περιοχής, καθώς και την συχνή έκθεσή τους σε παραβατικές καταστάσεις. Όπως υποστηρίζει, για να προσεγγίσεις τα παιδιά του Δεντροποτάμου χρειάζονται ισχυρά εκπαιδευτικά κίνητρα, κατά βάση προσφέροντάς τους ερεθίσματα που μπορούν να τους εντυπωσιάσουν, όπως η ρομποτική, η μουσική και το θέατρο.

[..] Οπότε η μία δυσκολία που αντιμετωπίζουμε είναι η σχολική διαρροή των παιδιών, που μας φτάνει να μην μπορούν τα παιδιά να μιλήσουν και καθαρά την ελληνική γλώσσα... Από την άλλη μεριά, μία ακόμη δυσκολία, είναι ότι τα παιδιά είναι εκτεθειμένα στη παραβατικότητα. Γιατί το λέμε αυτό; Ο Δεντροπόταμος είναι μία περιοχή, όπου η παραβατικότητα είναι πάρα πολύ αυξημένη και, εκτός αυτού, είναι μία περιοχή που έχει πάρα πολλά τοξικοεξαρτώμενα άτομα... Έχουμε όμως και τον Δεντροπόταμο, που τα παιδιά δεν κάθονται καθόλου φρόνημα, που σημαίνει ότι θα πρέπει να τους κάνεις κάτι πολύ διαδραστικό, να τους τραβήξει το ενδιαφέρον.

(Σταύρος, δάσκαλος ρομποτικής)

Ως κοινωνική λειτουργός, η Χριστίνα τόνισε τα συστημικά εμπόδια και τις διακρίσεις που αντιμετωπίζουν οι οικογένειες των Ρομά στην πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες και ευκαιρίες ανέλιξης. Αυτά τα συστημικής φύσης εμπόδια μπορεί να είναι και ο βασικός λόγος απουσίας των γονιών σε πολλές περιπτώσεις παιδιών.

Κάποιο παιδί μπορεί να έχει εκπαιδευτικά θέματα, άλλο μπορεί να έχει συμπεριφορικά θέματα, κάποιο παιδί μπορεί να θέλει, ανάλογα με το τι θέλει κάθε παιδί. Σε πάρα πολλές περιπτώσεις μιλάμε για παιδιά που κουβαλάνε κάποιο τραύμα... Κάθε παιδί έχει τη δικιά του ιστορία και δεν μπορούμε να πούμε αυτή την ιστορία ακριβώς, έτσι πιο συγκεκριμένα. Παρόλα αυτά, σίγουρα υπάρχουν προβλήματα... Υπάρχουν κοινωνικά προβλήματα, οικονομικά προβλήματα, που να έχουν ωθήσει όλους τους ανθρώπους αυτούς, να μην μπορούν ή να μην τους δίνει η κοινωνία την δυνατότητα, να έχουν την ευθύνη των παιδιών τους.

(Χριστίνα, κοινωνική λειτουργός)

Ο υπεύθυνος ανθρώπινου δυναμικού του ΚΔΑΠ συμπληρώνει την άποψη της κοινωνική λειτουργού αναφερόμενος σε παιδιά που οι γονείς τους βρίσκονται στην φυλακή, αλλά και σε φαινόμενα ρατσισμού. Επιπλέον, συμφωνώντας με τον Σταύρο, αναφέρθηκε στην αντίσταση των παιδιών να έρθουν σχολείο.

Οι γονείς ήταν φυλακή, είτε υπήρχε μόνος ένας γονιός και τίποτα άλλο. Η κατακόμβη της εκκλησίας έγινε το σπίτι τους. Εκεί είχαν φαΐ, ρούχα και ότι άλλο χρειάζεται ένα παιδί για να αρχίσει να πηγαίνει στο σχολείο. Όμως τα παιδιά δεν καθόταν στο σχολείο. Από την δεύτερη ώρα πηδούσαν τα κάγκελα και έφευγαν... Το πιο δύσκολο πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε γενικά είναι να μπορέσουμε να κρατήσουμε το κάθε παιδί στο σχολείο.

(Παρασκευάς, υπεύθυνος ανθρώπινου δυναμικού)

5.2 Αντιμετωπίζοντας κοινωνικές προκαταλήψεις και στερεότυπα

Ένα σημαντικό κομμάτι και των τεσσάρων συνεντεύξεων αφορούσε τη συνειδητοποίηση αλλά και τις προσπάθειες εξάλειψης κοινωνικών προκαταλήψεων και στερεοτύπων σχετικά με τους Ρομά του Δεντροποτάμου. Ενδιαφέρουσα είναι η

παρατήρηση της Χριστίνας, σύμφωνα με οποία, αυτά τα στερεότυπα συχνά είναι τόσο ισχυρά που τα ίδια τα θύματα τα έχουν πλέον αποδεχτεί και φυσικοποιήσει, αναπαράγοντας έτσι κοινωνικές προκαταλήψεις και αδικίες «εκ των έσω» ή ακόμα καλύτερα «από τα κάτω».

Μπαίνοντας σε ένα χώρο μέσα στον Δεντροπόταμο, θα δεις πολλά σκουπίδια. Αυτά τα σκουπίδια έρχονται από τις τοπικές οικογένειες, που δεν έχουν μάθει από παιδιά που πρέπει να τοποθετούνται τα σκουπίδια. Αυτό το βλέπεις μετά και σε ένα πιο μικρό κομμάτι του Δεντροποτάμου. Αν μπεις στο σχολείο, θα δεις σκουπίδια. Αυτά τα έχουν πετάξει τα παιδιά [...] Είμαι σίγουρη ότι θα υπάρχει και κάποια προκατάληψη. Θα υπάρχουν και άνθρωποι που μπορεί να λένε «α, γιατί τι θα γίνει; ή «εμείς αυτό είμαστε». Είμαι σίγουρη ότι έχω ακούσει και σκηνικά και από πιο νέους ανθρώπους που έλεγαν «ε, τώρα εγώ θα αλλάξω;» [...] Μιλούσα πριν στο τηλέφωνο με το σχολείο ενός παιδιού. Πάει σε άλλο σχολείο, δεν πάει μέσα εδώ, στην κοινότητα. Και μου έλεγε η συνάδελφος που μιλούσα ότι κατηγορούνε το παιδί ότι είναι κλέφτης, γιατί μένει στον Δεντροπόταμο. Και μάθανε πέντε τσιγγάνικες λέξεις και του τις είπαν. Μία από αυτές σημαίνει «κλέφτης».

(Χριστίνα, κοινωνική λειτουργός)

Αυτός ο ρατσισμός δεν περνά απαρατήρητος από τα παιδιά της κοινότητας, γεγονός που σίγουρα δεν συνεισφέρει στην αυτοεκτίμηση και τη διαμόρφωση μίας θετικής αυτο-εικόνας του εαυτού τους. Αυτό φαίνεται και στο περιστατικό που περιγράφει ο Σταύρος παρακάτω.

Όταν είπα στα παιδιά ότι θα πάμε εκδρομή σε ένα σχολείο στο κέντρο της Θεσσαλονίκης, μας είπαν ότι «κύριε, κι αν δεχτούμε το ρατσισμό;» Ήταν η πρώτη ερώτηση. Τους είπα ότι θα πρέπει να είστε περήφανοι για την καταγωγή σας.

(Σταύρος, δάσκαλος ρομποτικής)

Οι διάφορες κοινωνικές προκαταλήψεις μπορούν να αποτελέσουν πηγή καταπίεσης στους νέους Ρομά, που για παράδειγμα αποφεύγουν να μιλήσουν τη γλώσσα τους εκτός κοινότητας.

Και όλοι αυτοί άνθρωποι, καταπιεσμένοι, κλεισμένοι στα ghetto τους, δεν τολμούν να εκφραστούν ελεύθερα. Γιατί την επόμενη στιγμή θα βρουν όλη την κοινωνία απέναντί τους και όλο αυτό είναι μια βόμβα που κάποτε ξεσπάει και τιμωρείται. Όλη αυτή η κυρίαρχη κουλτούρα... που στέρησε από τους ανθρώπους να μιλούν ελεύθερα την γλώσσα τους, να ντύνονται τα ρούχα τους, να τραγουδούν και να χαίρονται τα έθιμά τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αποκτούμε εχθρούς και να τιμωρούμαστε. Όπως είπα, όλοι εμείς που φοβόμαστε το διαφορετικό, το ξέρω...

(π. Αθηναγόρας, ιδρυτής Φάρου του Κόσμου)

Όπως φαίνεται, τα διάφορα αρνητικά στερεότυπα και οι προκαταλήψεις σχετικά με τους Έλληνες Ρομά υποστηρίζονται συχνά, έστω και συγκαλυμμένα από το επίσημο κράτος. Στο παρακάτω απόσπασμα, ο Παρασκευάς αναφέρεται σε περιπτώσεις που παιδιά και μέλη του Φάρου δέχτηκαν τη ρατσιστική αντιμετώπιση κρατικών φορέων επειδή ανήκουν στην κοινότητα των Ρομά.

Υπάρχουν σε πολύ μεγάλο βαθμό φαινόμενα ρατσισμού [...] Κάλεσαν τον πατέρα Αθηναγόρα σε τρία δημοτικά συμβούλια και κατά λέξη του είπαν «πάτερ, πάρε τους γύφτους από εδώ γιατί θα έχουμε πρόβλημα». Νόμιζαν ότι πήγαμε εκεί να κάνουμε «γιάφκα», ότι θα πουλάμε όπλα, ναρκωτικά, ότι θα παρακολουθούμε τα σπίτια και όταν λείπει ο κόσμος θα μπαίνουμε μέσα και θα κλέβουμε. Όλα αυτά που λέω είναι λόγια που έχουν πει αυτοί. Αποδείχτηκε λοιπόν, μετά από οκτώ μήνες λειτουργίας, ότι τίποτα από όλα αυτά δεν ισχύει. Όμως, εδώ και πέντε μήνες καθημερινά μας στέλνουν την αστυνομία για έλεγχο [...] Όταν παίρνουμε διακρίσεις μέσα στον Δεντροπόταμο όλοι μας επικροτούν και λένε τα καλύτερα. Όταν όμως θέλουμε να βγούμε και έξω από εδώ, όλοι φοβούνται και δεν μας επιτρέπουν τίποτα.

(Παρασκευάς, υπεύθυνος ανθρώπινου δυναμικού)

5.3. Πρωτοβουλίες και επιτευχθέντα αποτελέσματα

Οι ερωτηθέντες υπογραμμίζουν διάφορες πρωτοβουλίες που αναλήφθηκαν για την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων, όπως εκπαιδευτικά προγράμματα,

επαγγελματική κατάρτιση, υπεράσπιση και ενημέρωση της κοινότητας. Όπως φαίνεται, απέναντι στις προκλήσεις που αναφέρθηκαν, και οι τέσσερις συμμετέχοντες αποφάσισαν να «μην μείνουν με σταυρωμένα χέρια» αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες με στόχο την ικανοποίηση των αναγκών και των προσδοκιών της κοινότητας των Ρομά.

Κατ' αρχάς, ο πατέρας Αθηναγόρας ίδρυσε τον Φάρο του Κόσμου με όραμα αυτός να αποτελέσει μελλοντικά φάρο ελπίδας και υποστήριξης, παρέχοντας βασικές υπηρεσίες όπως τρόφιμα, ρούχα, εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση. Από τα λόγια του, καταλαβαίνουμε ότι ο πατέρας Αθηναγόρας δίνει μεγάλη σημασία στην εκπαίδευση, ακαδημαϊκή και επαγγελματική, των παιδιών αυτών, θεωρώντας ότι μέσω αυτής μπορούν να ενταχθούν πιο εύκολα στο κοινωνικό σύνολο.

Επομένως, παραδόθηκαν σε όλα αυτά που θέλαμε να κάνουμε και ακολούθησαν. Στην αρχή με το να έχουν το στέκι τους και αυτό να είναι το υπόγειο της εκκλησίας, η κατακόμβη όπως λέμε εμείς, όπου εκεί θα ήξεραν ότι θα βρούνε ζεστό φαγητό το μεσημέρι, ζεστή τυρόπιτα το πρωί, πάλι κάτι να τσιμπήσουν τα απόγευμα, καθαρά ρούχα, ένα χώρο να κάνουν ένα μπάνιο και σιγά σιγά να πάρουν από εκεί σχολική ύλη και να οδηγήσουμε τα βήματά τους στο σχολείο [...] Πέρασαν χρόνια που ώστε να καταφέρουμε να παραμείνουν στο σχολείο όλη την μέρα. Πέρασαν χρόνια ώστε να φτάσουν στο σημείο οι απόφοιτοι Δημοτικού να ξέρουν γραφή και ανάγνωση. Αλλά σήμερα λέμε ότι 450 τσιγγανάκια είναι πραγματικά στο σχολείο. Δεν έχουμε μόνο φοίτηση. Έχουμε και μάθηση και έχει χρόνια τώρα που χτυπήσαν και τις πόρτες των Πανεπιστημίων και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης... Και είναι γύρω στα 70 παιδιά μας που μετά το Λύκειο εξειδικεύονται σε κάποια εργασία. Και έτσι για πρώτη φορά στην ιστορία τσιγγανάκια σπουδάζουν και εργάζονται νόμιμα [...] Όσπου ήρθε η στιγμή, καθώς είχαμε τους πρώτους απόφοιτους Δημοτικού, να χτυπήσουμε, και μετά από τόσα χρόνια δουλειάς μαζί τους, έτσι ώστε καθαρά, περιποιημένα, ευγενικά, με δεξιότητες, να χτυπήσουμε τις πόρτες των καλύτερων σχολείων και να ξεκινήσει σε μια περιοχή που δεν έμπαινε ούτε το λεωφορείο του ΟΑΣΘ, να περνάνε τα καλύτερα σχολικά λεωφορεία και να φύγουν τα παιδιά μας για το Μουσικό,

Καλλιτεχνικό, το “Anatolia” και τόσο άλλα σπουδαία σχολεία της πόλης μας, να έχουμε παιδιά από τον Δεντροπόταμο, το οποίο σε κανένα από αυτά δεν αντιμετώπισε σχολικό εκφοβισμό γιατί πολύ απλά ήταν έτοιμα να βγουν στη κοινωνία.

(π. Αθηναγόρας, ιδρυτής Φάρου του Κόσμου)

Στην μεταμορφωτική λειτουργία της εκπαίδευσης αναφέρθηκε και ο Παρασκευάς, ο οποίος θεωρεί σημαντική τη συμμετοχή των παιδιών στις απογευματινές δραστηριότητες του Φάρου, καθώς εκεί συναναστρέφονται με μεγαλύτερα παιδιά ή εθελοντές που ως παιδιά υπήρξαν «μαθητές» του Φάρου και που μπορούν να αποτελέσουν υγιή πρότυπα για τους νεότερους.

Σε μια κλειστή κοινωνία όπως του Δεντροποτάμου, στα παιδιά, λείπει αυτό το πράγμα, να βλέπουν δηλαδή κάποιον και να τον θαυμάζουν και να λένε «θέλω να γίνω σαν αυτόν.». Αυτό ήταν το σκεπτικό και έτσι ξεκινήσαμε με αποτέλεσμα σήμερα να μετράμε 4 χρόνια λειτουργίας, σχεδόν 100 παιδιά έρχονται εδώ και οι δραστηριότητες είναι διάφορες. Έτσι μπορούμε να κρατήσουμε όλα τα παιδιά, όλες τις ώρες του σχολείου. Τα παιδιά πηγαίνουν στο σχολείο και μετά έρχονται στο ΚΔΑΠ το οποίο λειτουργεί από τις 17:00 μέχρι 21:00 και με αυτόν τον τρόπο τους απασχολούμε.

(Παρασκευάς, υπεύθυνος ανθρώπινου δυναμικού)

Ο Σταύρος από την πλευρά του, εισήγαγε καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα για τη συμμετοχή των παιδιών Ρομά στους τομείς STEM, ενισχύοντας τη δημιουργικότητά τους και τις δεξιότητές τους επίλυσης προβλημάτων.

Το μάθημα είναι λίγο διαφορετικό, όχι πάρα πολύ διαφορετικό, καθώς θέλουμε κάτι πολύ πιο διαδραστικό για να τραβήξει το ενδιαφέρον των παιδιών. Δηλαδή δεν μπορούμε να μιλάμε μόνο θεωρητικά και δεν μπορούμε να κάνουμε ένα μάθημα όπως γίνεται για παράδειγμα σε ένα ΚΔΑΠ της Καλαμαριάς. Γιατί εκεί τα παιδιά είναι έτοιμα. Είναι δουλεμένα. Έχουν ένα background, το οποίο τους βοηθάει πάρα πολύ στο να μείνουν στη τάξη φρόνιμοι. Έχουμε όμως και τον Δεντροπόταμο, που τα παιδιά δεν κάθονται καθόλου φρόνημα, που σημαίνει ότι θα πρέπει να τους κάνεις κάτι πολύ διαδραστικό να τους τραβήξει το ενδιαφέρον. Οπότε τους μαθαίνεις ρομποτική, μουσική,

υποκριτική, μέσα από διάφορα παιχνίδια που θα τους τραβήξουν περισσότερο το ενδιαφέρον [...] Εγώ προσωπικά είχα κάνει κάποια σεμινάρια εννοείται, εκπαιδευτικά σεμινάρια για να γίνω και εγώ εκπαιδευτής ρομποτικής, αλλά προσαρμόζω το πρόγραμμα έτσι των παιδιών, ανάλογα με τη διάθεσή τους και ανάλογα με τα παιδιά που έρχονται [...] Οπότε μιλάμε για κάτι τελείως διαφορετικό. το σχολείο με το ΚΔΑΠ. Γιατί εμείς προσπαθούμε να εκπαιδεύσουμε σώμα και μυαλό, αλλά όχι με τη στείρα μόρφωση του «α-β, 1+1=2». Μέσα από παιχνίδι, μέσα από διαδραστικό παιχνίδι και προσαρμοσμένο μόνο για αυτήν την περίπτωση των παιδιών... Να πούμε ότι είχα τη τύχη και τη χαρά να είμαι ένα από τα παιδιά που ταξίδεψαν για δύο φορές στην Αμερική, στο παγκόσμιο Διαγωνισμό Ρομποτικής στο Σαϊντ Λουίς στο Μιζούρι. Την πρώτη φορά ως παγκοσμίως τιμώμενη ομάδα από την FLL, από τη First Lego League, η οποία είναι η διοργανώτρια επιτροπή της Ρομποτικής Παγκοσμίως. Και τη δεύτερη φορά το 2016, ως πανελλήνια πρωταθλήτρια εκπαιδευτικής ρομποτικής.

(Σταύρος, δάσκαλος ρομποτικής)

Τέλος, η Χριστίνα οργάνωσε προγράμματα συνηγορίας και προβολής για να ενδυναμώσει τις οικογένειες Ρομά και να διευκολύνει την ένταξή τους στην κυρίαρχη κοινωνία. Επιπλέον, αναφέρθηκε στις προσπάθειες που πραγματοποιήθηκαν με στόχο την εξατομικευμένη προσέγγιση κάθε παιδιού ανά περίπτωση, διαδικασία για την οποία είναι απαραίτητη η παρουσία ενός Κοινωνικού Λειτουργού.

Όταν [εμμμ...] το επίκεντρο είναι τα παιδιά, για μένα η λογική είναι πάντοτε εξατομικευμένη. Κάθε παιδί είναι διαφορετικό. Κάθε παιδί έχει την προσωπικότητά του. Κάθε παιδί πρέπει να έχει διαφορετικούς στόχους. Παρ' όλα αυτά, πάντα υπάρχει ένα γενικότερο πλαίσιο. Ο κύκλος αυτός ανοίγει. Υπάρχουν κάποιοι κανόνες που πρέπει να τηρούνται σε όλα τα παιδιά...

(Χριστίνα, κοινωνική λειτουργός)

5.4. Συμπεράσματα

Η θεματική ανάλυση των συνεντεύξεων αποκαλύπτει τις πολύπλοκες πραγματικότητες που αντιμετωπίζει η κοινότητα των Ρομά στον Δεντροπόταμο και τις πολύπλευρες προσπάθειες αντιμετώπισης αυτών των προκλήσεων. Μέσω της εκπαίδευσης, της υπεράσπισης και της δέσμευσης της κοινότητας, ενδιαφερόμενοι φορείς όπως η Χριστίνα, ο Σταύρος, ο Παρασκευάς, και ο πατέρας Αθηναγόρας εργάζονται για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της ενδυνάμωσης και της διαπολιτισμικής κατανόησης. Με τις συλλογικές τους προσπάθειες έχουν επιτευχθεί σημαντικά αποτελέσματα στον Δεντροπόταμο. Ο πατέρας Αθηναγόρας σημειώνει με περηφάνια την εγγραφή πάνω από 450 παιδιών Ρομά στα σχολεία, σηματοδοτώντας μια ιστορική στροφή προς την εκπαιδευτική ένταξη και ενδυνάμωση. Ως δάσκαλος ρομποτικής, ο Σταύρος δικαίως δηλώνει περήφανος για τη συμμετοχή μαθητών Ρομά σε διεθνείς διαγωνισμούς, αμφισβητώντας στερεότυπα και αναδεικνύοντας τα ταλέντα τους σε διεθνές επίπεδο. Η Χριστίνα και ο Παρασκευάς υπογραμμίζουν την αυξημένη πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες και οικονομικές ευκαιρίες για τις οικογένειες Ρομά, ανοίγοντας το δρόμο για μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή και ανοδική κινητικότητα. Ωστόσο, η ανάλυση υπογραμμίζει επίσης τη συνεχιζόμενη ανάγκη για συνεχή υποστήριξη, πόρους και υπεράσπιση για την αντιμετώπιση συστημικών ζητημάτων και την προώθηση μόνιμων αλλαγών.

Από τις συνεντεύξεις προκύπτουν αρκετά βασικά διδάγματα. Πρώτον, η σημασία της δέσμευσης και της συνεργασίας της κοινότητας για την αντιμετώπιση παγιωμένων κοινωνικών ζητημάτων δυστυχώς δεν μπορεί να θεωρηθεί ως δεδομένη, καθώς τα μέλη της είναι υποχρεωμένα να ξεπεράσουν κατ' αρχάς παγιωμένες αντιλήψεις και στερεότυπα που τα ίδια φαίνεται να ενστερνίζονται, να δέχονται ως φυσικά, και εντέλει να αναπαράγουν. Δεύτερον, οι πρωτοβουλίες προσαρμοσμένες στις συγκεκριμένες ανάγκες και τις προσδοκίες της κοινότητας των Ρομά είναι απαραίτητες για βιώσιμη αλλαγή. Τρίτον, η καταπολέμηση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων απαιτεί συνεχείς προσπάθειες εκπαίδευσης και υπεράσπισης τόσο σε ατομικό όσο και σε θεσμικό επίπεδο. Τέλος, ο εορτασμός των επιτυχιών και των ορόσημων κατά τη διάρκεια του ταξιδιού είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση της δυναμικής και την έμπνευση για περαιτέρω πρόοδο.

Συμπερασματικά, τα δεδομένα που παρουσιάζονται σε αυτό το κεφάλαιο υπογραμμίζουν την αξιοσημείωτη ανθεκτικότητα και αποφασιστικότητα της

κοινότητας των Ρομά στον Δεντροπόταμο, καθώς και τη μεταμορφωτική επίδραση αφοσιωμένων ατόμων και οργανισμών. Παρά τις διαρκείς προκλήσεις και τα εμπόδια, έχει σημειωθεί πρόοδος προς την προώθηση της διαπολιτισμικής κατανόησης, ενδυνάμωσης και κοινωνικής ένταξης. Προχωρώντας προς τα εμπρός, θα χρειαστούν συνεχείς προσπάθειες και συνεργασίες για να αξιοποιηθούν αυτά τα επιτεύγματα και να δημιουργηθεί μια πιο δίκαιη και χωρίς αποκλεισμούς κοινωνία για όλους.

Κεφάλαιο 6^ο: Επίλογος

6.1. Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνήσει τις προσπάθειες προώθησης της κοινωνικής ένταξης των νέων Ρομά, μέσω της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, στον Δεντροπόταμο Θεσσαλονίκης και ειδικότερα, τις πρωτοβουλίες που ανέλαβαν οργανισμοί και άτομα για την αντιμετώπιση των προκλήσεων που αντιμετωπίζει αυτή η περιθωριοποιημένη κοινότητα. Μέσα από μια σειρά συνεντεύξεων με βασικά ενδιαφερόμενα μέρη, συμπεριλαμβανομένου ενός κοινωνικού λειτουργού, ενός καθηγητή ρομποτικής και του ιδρυτή του τοπικού οργανισμού «Φάρος του Κόσμου», στοχεύσαμε να αποκτήσουμε γνώσεις για την εκπαιδευτική, κοινωνική και πολιτιστική δυναμική του Δεντροποτάμου. Η έρευνά μας φιλοδοξεί να ρίξει φως στις εμπειρίες της κοινότητας των Ρομά, τον αντίκτυπο των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, τις αντιλήψεις για τα κοινωνικά στερεότυπα και τη συνολική αποτελεσματικότητα των πρωτοβουλιών που στοχεύουν στην προώθηση της κοινωνικής ένταξης και της διαπολιτισμικής κατανόησης. Εξετάζοντας τις προοπτικές όσων εμπλέκονται άμεσα στην κοινότητα και την ανάπτυξή της, στοχεύουμε να συμβάλουμε στη βαθύτερη κατανόηση της πολυπλοκότητας που περιβάλλουν τις περιθωριοποιημένες κοινότητες και να εντοπίσουμε ευκαιρίες για περαιτέρω έρευνα, υπεράσπιση και παρέμβαση.

6.2. Σχολιασμός των δεδομένων και των συμπερασμάτων

Ένα επαναλαμβανόμενο θέμα στις συζητήσεις μας ήταν η σημασία της εκπαίδευσης ως εργαλείου ενδυνάμωσης και κοινωνικής ένταξης. Οι μαρτυρίες των συνεντευξιζόμενων μας τόνισαν τον μετασχηματιστικό αντίκτυπο των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, που κυμαίνονται από κέντρα ρομποτικής και δημιουργικής απασχόλησης έως πρωτοβουλίες που στοχεύουν στη βελτίωση της φοίτησης στο σχολείο και των ακαδημαϊκών επιδόσεων των παιδιών Ρομά. Αυτά τα προγράμματα όχι μόνο εξοπλίζουν τους νέους με πρακτικές δεξιότητες, αλλά και ενσταλάσσουν μια αίσθηση εμπιστοσύνης, φιλοδοξίας και συμμετοχής, σπάζοντας τελικά τον κύκλο της περιθωριοποίησης και ανοίγοντας πόρτες σε νέες ευκαιρίες.

Επιπλέον, οι συνεντεύξεις μας ρίχνουν φως στα διάχυτα κοινωνικά στερεότυπα και τις διακρίσεις που αντιμετωπίζει η κοινότητα των Ρομά, τόσο στον Δεντροπόταμο όσο και στην ευρύτερη κοινωνία. Παρά αυτές τις προκλήσεις, η ανθεκτικότητα, η αποφασιστικότητα και οι συνεργατικές προσπάθειες ατόμων όπως ο πατέρας Αθηνάγορας και οι αφοσιωμένοι επαγγελματίες που εργάζονται στην κοινότητα έχουν οδηγήσει σε απτή πρόοδο. Από τις αυξημένες εγγραφές στα σχολεία έως τη συμμετοχή σε διεθνείς διαγωνισμούς ρομποτικής, τα επιτεύγματα των νέων Ρομά στον Δεντροπόταμο αποτελούν απόδειξη της μεταμορφωτικής δύναμης των πρωτοβουλιών που βασίζονται στην κοινότητα και του διαπολιτισμικού διαλόγου.

Τα ευρήματα της έρευνας ευθυγραμμίζονται σε μεγάλο βαθμό με το θεωρητικό πλαίσιο για τη διαπολιτισμικότητα και τον πληθυσμό των Ρομά. Η θεωρητική κατανόηση υποστηρίζει ότι η διαπολιτισμικότητα περιλαμβάνει την αλληλεπίδραση και την αμοιβαία ανταλλαγή πολιτισμών, οδηγώντας σε μεγαλύτερη κατανόηση και συνεργασία μεταξύ διαφορετικών ομάδων (Elias & Mansouri, 2020). Στον Δεντροπόταμο, πρωτοβουλίες όπως εκπαιδευτικά προγράμματα και προσπάθειες δέσμευσης της κοινότητας του Φάρου του Κόσμου έχουν διευκολύνει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ του πληθυσμού των Ρομά και της ευρύτερης κοινωνίας, καλλιεργώντας ένα αίσθημα αμοιβαίου σεβασμού και εκτίμησης για τις πολιτισμικές διαφορές. Αυτές οι αλληλεπιδράσεις έχουν συμβάλει στην ενδυνάμωση των νέων Ρομά και έχουν αμφισβητήσει τα κυρίαρχα κοινωνικά στερεότυπα (Φάρος του Κόσμου, 2019). Ωστόσο, η έρευνα υπογραμμίζει επίσης επίμονες προκλήσεις, συμπεριλαμβανομένων των διακρίσεων και του κοινωνικού αποκλεισμού, που υπογραμμίζουν την ανάγκη για συνεχείς προσπάθειες για την προώθηση του γνήσιου διαπολιτισμικού διαλόγου και της ένταξης (Hess, 2019). Παρά αυτές τις προκλήσεις, τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι οι πρωτοβουλίες που βασίζονται στην κοινότητα μπορούν να χρησιμεύσουν ως αποτελεσματικοί μηχανισμοί για την προώθηση της διαπολιτισμικής κατανόησης και της κοινωνικής συνοχής.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Agapoglou, T., Mouratoglou, N., Tsioumis, K., & Bikos, K. (2021). Combating online hate speech through critical digital literacy: Reflections from an emancipatory action research with Roma youths. *International Journal of Learning and Development*, 11(2), 104. <https://doi.org/10.5296/ijld.v11i2.18524>
- Akkari, A., & Radhouane, M. (2022). Intercultural approaches to education: From theory to practice. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-70825-2>
- Arabadjieva, K. (2015). Challenging the school segregation of Roma children in Central and Eastern Europe. *The International Journal of Human Rights*, 20(1), 33–54. <https://doi.org/10.1080/13642987.2015.1032266>
- Bailey, J. (2008). First steps in qualitative data analysis: transcribing. *Family Practice*, 25(2), 127–131. <https://doi.org/10.1093/fampra/cm003>
- Baraldi, C. (2009). *Dialogue in intercultural communities: From an educational point of view*. John Benjamins Publishing.
- Baumann, M. P. (1996). The reflection of the Roma in European art music. *The World of Music*, 38(1), 95–138. <https://www.jstor.org/stable/41699074>
- Bellman, J. (1998). *The exotic in Western music*. Northeastern University Press.
- Bennett, J. (2012). *Roma early childhood inclusion: Overview report*. Open Society Foundations. <https://eric.ed.gov/?id=ED605986>
- Body-Gendrot, S., Hough, M., Kerezsi, K., Lévy, R., & Snacken, S. (2013). *The Routledge handbook of European criminology*. Routledge.
- Castleberry, A., & Nolen, A. (2018). Thematic analysis of qualitative research data: Is it as easy as yt sounds? *Currents in Pharmacy Teaching and Learning*, 10(6), 807–815. <https://doi.org/10.1016/j.cptl.2018.03.019>
- Cernai, L., Mezzanotte, C., Rutigliano, A., Brussinoi, O., Santiagoi, P., Borgonovi, F., & Guthriei, C. (2021). Promoting inclusive education for diverse societies. *OECD Education Working Papers*, 260. <https://doi.org/10.1787/94ab68c6-en>
- Chireac, S.-M., & Arbona, A. D. (2016). Improving and protecting human rights: A reflection of the quality of education for migrant and marginalized Roma children in Europe. *Regions and Cohesion*, 6(3). <https://doi.org/10.3167/reco.2016.060303>
- Crawford, R. (2020). Beyond the dots on the page: Harnessing transculturation and music education to address intercultural competence and social inclusion. *International Journal of Music Education*, 38(4), 025576142092158. <https://doi.org/10.1177/0255761420921585>

- Crooke, A. H. D., Thompson, W. F., Fraser, T., & Davidson, J. (2023). Music, social cohesion, and intercultural understanding: A conceptual framework for intercultural music engagement. *Musicae Scientiae*, 102986492311570. <https://doi.org/10.1177/10298649231157099>
- Dimitrova, R., Sam, D. L., & Wreder, L. F. (2021). *Roma minority youth across cultural contexts: Taking a positive approach to research, policy, and practice*. Oxford University Press.
- Dodgson, J. E. (2017). About research: Qualitative methodologies. *Journal of Human Lactation*, 33(2), 355–358. <https://doi.org/10.1177/0890334417698693>
- Eberstadt, F. (2008). *Little money street: In search of gypsies and their music in the south of France*. Knopf Doubleday Publishing Group.
- Elias, A., & Mansouri, F. (2020). A systematic review of studies on interculturalism and intercultural dialogue. *Journal of Intercultural Studies*, 41(4), 490–523. <https://doi.org/10.1080/07256868.2020.1782861>
- Farkas, L. (2014). *Report on discrimination of Roma children in education justice*. European Commission, Directorate-General for Justice. <https://www.tandis.odihr.pl/bitstream/20.500.12389/21933/1/08101.pdf>
- Fésüs, G., Östlin, P., McKee, M., & Ádány, R. (2012). Policies to improve the health and well-being of Roma people: The European experience. *Health Policy*, 105(1), 25–32. <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2011.12.003>
- Finkbeiner, C., & Koplín, C. (2002). *A cooperative approach for facilitating intercultural education*. *Reading Online*, 6(3). <https://kobra.uni-kassel.de/handle/123456789/2009052927866>
- Graham, B., White, C., Edwards, A., Potter, S., & Street, C. (2019). *School exclusion: A literature review on the continued disproportionate exclusion of certain children*. Department for Education. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.36480.97289>
- Hajisoteriou, C., & Angelides, P. (2014). Facing the ‘challenge’: School leadership in intercultural schools. *Educational Management Administration & Leadership*, 42(4_suppl), 65-82. <https://doi.org/10.1177/1741143213502194>
- Hajisoteriou, C., & Angelides, P. (2016). *The globalisation of Intercultural Education*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-52299-3>
- Hajisoteriou, C., & Angelides, P. (2019). Examining the nexus of globalisation and intercultural education: Theorising the macro-micro integration process. *Globalisation, Societies and Education*, 18(2), 1-18. <https://doi.org/10.1080/14767724.2019.1693350>
- Hess, J. (2019). *Music education for social change*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429452000>

- Johnson, C. C. (2010). The road to culturally relevant science: Exploring how teachers navigate change in pedagogy. *Journal of Research in Science Teaching*, 48(2), 170–198. <https://doi.org/10.1002/tea.20405>
- Johnson, L., Møller, J., Pashiardis, P., Vedøy, G., & Savvides, V. (2011). Culturally responsive practices. Στο R. Ylimaki, & S. Jacobson (Επιμ.), *US and cross-national policies, practices, and preparation: Implications for successful instructional leadership, organizational learning, and culturally responsive practices* (σσ. 75-101). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0542-5_5
- Kalpazidou, G., Ladopoulos, D. A., & Papakonstantinou, T. (2021). Tackling negative representation: The use of storytelling as a critical pedagogical tool for positive representation of Roma. *Critical Romani Studies*, 3(2), 58–70. <https://doi.org/10.29098/crs.v3i2.79>
- Kay, M. J. (2019). *A return to brotherhood: Nationalism, globalization and the negotiation of identity in Romani brass band music in Serbia* [Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Michigan State University]. ProQuest. <https://www.proquest.com/openview/7cde4cf02680745b2a9d358ed34c26e7/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>
- Keil, C., & Keil, A. (2002). *Bright Balkan morning: Romani lives and the power of music in Greek Macedonia*. Wesleyan University Press.
- King, P. M., Perez, R. J., & Shim, W. (2013). How college students experience intercultural learning: Key features and approaches. *Journal of Diversity in Higher Education*, 6(2), 69–83. <https://doi.org/10.1037/a0033243>
- Korte, R. F. (2007). A review of social identity theory with implications for training and development. *Journal of European Industrial Training*, 31(3), 166–180. <https://doi.org/10.1108/03090590710739250>
- Lauritzen, S. M., & Nodeland, T. S. (2018). “What is the problem represented to be?” Two decades of research on Roma and education in Europe. *Educational Research Review*, 24, 148–169. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2018.04.002>
- League, P. F. (2017). *Echoes of the great catastrophe: Re-sounding Anatolian Greekness in diaspora* [Διδακτορική διατριβή, Harvard University]. ProQuest. <https://www.proquest.com/openview/4ede72165a63033041a374be9d7af5df/1?pq-origsite=gscholar&cbl=44156>
- Lo Iacono, V., Symonds, P., & Brown, D. H. K. (2016). Skype as a tool for qualitative research interviews. *Sociological Research Online*, 21(2), 1–15. <https://doi.org/10.5153/sro.3952>
- Magkana, V. (1995). *Westernization and Hellenicity: Form and meaning in Thessaloniki, Greece, 1850-1940* [Διδακτορική διατριβή, University of Michigan]. ProQuest.

<https://www.proquest.com/openview/7be843d94e27abcacfa4fc80e20d015a/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>

- Marsh, A. R. N. (2008). “*No promised land*”: *History, historiography and the origins of the Gypsies* [Διδακτορική διατριβή, University of Greenwich]. Greenwich Academic Literature Archive (GALA). <http://gala.gre.ac.uk/id/eprint/8151>
- Merriam, S. B., & Grenier, R. S. (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. John Wiley & Sons.
- Morley, L., Redzepi, N., & Mirga, A. (2020). *The Roma in European higher education*. Bloomsbury Publishing.
- Nesdale, D., & Todd, P. (2000). Effect of contact on intercultural acceptance: A field study. *International Journal of Intercultural Relations*, 24(3), 341–360. [https://doi.org/10.1016/s0147-1767\(00\)00005-5](https://doi.org/10.1016/s0147-1767(00)00005-5)
- Neuliep, J. W. (2016). *Intercultural communication: A contextual approach*. SAGE Publications.
- Obilor, E. I. (2023). Convenience and purposive sampling techniques: Are they the same. *International Journal of Innovative Social & Science Education Research*, 11(1), 1-7.
- Peycheva, L. (2012). The Roma music culture on the Balkans: Music and musicians, instruments and ensembles, faces and images. *Население*, 3-4, 159–184. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=182793>
- Pica-Smith, C., Contini, R. M., & Veloria, C. N. (2018). *Social justice education in European multi-ethnic schools: Addressing the goals of intercultural education*. Routledge.
- Portowitz, A., Peppler, K. A., & Downton, M. (2014). In harmony: A technology-based music education model to enhance musical understanding and general learning skills. *International Journal of Music Education*, 32(2), 242–260. <https://doi.org/10.1177/0255761413517056>
- Ringold, D. (2000). *Roma and the transition in Central and Eastern Europe: Trends and challenges*. World Bank Publications.
- Rissanen, I., Kuusisto, E., & Kuusisto, A. (2016). Developing teachers’ intercultural sensitivity: Case study on a pilot course in Finnish teacher education. *Teaching and Teacher Education*, 59, 446–456. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2016.07.018>
- Rutigliano, A. (2020). Inclusion of Roma students in Europe. *OECD Education Working Papers*, 228. <https://doi.org/10.1787/8ce7d6eb-en>
- Ryder, A. R., Rostas, I., & Taba, M. (2014). “Nothing about us without us”: The role of inclusive community development in school desegregation for Roma communities. *Race Ethnicity and Education*, 17(4), 518–539. <https://doi.org/10.1080/13613324.2014.885426>

- Schippers, H. (2009). *Facing the music: Shaping music education from a global perspective*. Oxford University Press.
- Silverman, C. (2014). Balkan Romani culture, humans rights, and the state: Whose heritage? Στο D. Kapchan (Επιμ.), *Cultural heritage in transit: Intangible rights as human rights* (σσ. 125-147). University of Pennsylvania Press. <https://doi.org/10.9783/9780812209464.125>
- Silverman, C. (2020). Music and marginality: Roma (gypsies) of Bulgaria and Macedonia. Στο M. Slobin (Επιμ.), *Retuning culture: Musical changes in Central and Eastern Europe* (σσ. 231-253). Duke University Press. <https://doi.org/10.1515/9780822397885-013>
- Symeou, L., & Karagiorgi, Y. (2018). Culturally aware but not yet ready to teach the “others.” *Journal for Multicultural Education*, 12(4), 314–329. <https://doi.org/10.1108/jme-02-2017-0012>
- Ting-Toomey, S., & Dorjee, T. (2018). *Communicating across cultures* (2^η έκδ.). Guilford Publications.
- Triandafyllidou, A. (2011). *Addressing cultural, ethnic & religious diversity challenges in Europe: A comparative overview of 15 European countries*. European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies. <https://hdl.handle.net/1814/19254>
- Triandafyllidou, A., & Kokkali, I. (2010). *Tolerance and cultural diversity discourses in Greece*. European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies. https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/19781/ACCEPT_2010-08_BR_Greece.pdf?sequence=1
- Volk, T. M. (2004). *Music, education, and multiculturalism: Foundations and principles*. Oxford University Press.
- Wang, Q. (2017). Interculturalism, intercultural education, and Chinese society. *Frontiers of Education in China*, 12(3), 309–331. <https://doi.org/10.1007/s11516-017-0025-2>
- Yershova, Y., DeJaeghere, J., & Mestenhauser, J. (2000). Thinking not a usual: Adding the intercultural perspective. *Journal of Studies in International Education*, 4(1), 39–78. <https://doi.org/10.1177/102831530000400105>
- Zachos, D. (2006). Roma, egalitarianism and school integration: The case of Flampouro. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 4(2), 262-296. <https://ikee.lib.auth.gr/record/301078/files/Dimitris%20Zachos.pdf>
- Zechenter, E. M. (1997). In the name of culture: Cultural relativism and the abuse of the undividual. *Journal of Anthropological Research*, 53(3), 319–347. <https://doi.org/10.1086/jar.53.3.3630957>

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Αγγελίδου, Χ. Σ. (2007). *Η συλλογή και καταγραφή παιδικών τραγουδιών και παιχνιδιών ως μέσο εκπαίδευσης τσιγγανοπαίδων*. Στο Π. Σιμεωνίδης (Επιμ.), *Πρακτικά 5^{ου} Συνεδρίου της Ελληνικής Ένωσης για τη Μουσική Εκπαίδευση: Μουσική παιδεία και αναζήτηση πολιτισμικής ταυτότητας* (σσ. 35-43). ΕΕΜΕ. https://www.eeme.gr/images/stories/documents/dkoniari/5th_Conference_2007/praktika.pdf
- Βλαχοπούλου, Γ. (2023, Ιούλιος 30). *Το viral hit του καλοκαιριού ενώ δεν έχει κυκλοφορήσει ακόμα στο Spotify έχει 3M views στο YouTube*. Teen Queen. <https://teen.queen.gr/celebs/story/9688/to-viral-hit-tou-kalokairiou-eno-den-exei-kykloforisei-akoma-sto-spotify-exei-3m-views-sto-youtube>
- Γεωργίου, Σ. Ε. (2017). *Αρχιτεκτονική τοπίου αστικών υδατορεμάτων: Δενδροπόταμος, το ποτάμι της βορειοδυτικής Θεσσαλονίκης* [Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης] ΙΚΕΕ. <https://doi.org/10.26262/heal.auth.ir.295319>
- Γουβάννης, Σ. (2024, Μάρτιος 11). Από τον «Φάρο του Κόσμου» στο πανεπιστήμιο/ Σταύρος Γουβάννης (AUDIO). *Rthess*. <https://www.rthess.gr/erevnes/apo-ton-faro-tou-kosmou-sto-panepistimio-stavros-gouvannis-audio/>
- Δήμος Αμπελοκήπων-Μενεμένης. (2021). *Σχέδιο δράσης για την κοινωνική ένταξη των Ρομά στο Δήμο Αμπελοκήπων-Μενεμένης*. Υπουργείο Εργασίας, κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά. https://www.ampelokipi-menemeni.gr/wp-content/uploads/2021/02/tefxos_sxediou_roma.pdf
- ΕΡΤ ΑΡΧΕΙΟ. (2016, Φεβρουάριος 4). *Ο άρχοντας των τσιγγάνων: Αφιέρωμα στον Μανώλη Αγγελόπουλο*. Archive.ert.gr. <https://archive.ert.gr/66813/>
- Κοσμοράδιο 95,1. (2005). *Συνέντευξη Γιώργου Ξανθιώτη*. <https://www.cosmoradio.gr/nea/syntentyksh-giwrгой-ksanthiwith>
- Λουλουδάκη, Α. (2020). *Χορευτικές πρακτικές στην κοινότητα του Δενδροποτάμου: Πολιτικές του πολιτισμού και της ταυτότητας* [Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας]. ΨΗΦΙΔΑ. <https://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/24366>
- Posted. (2023, Απρίλιος 27). *Περήφανοι για την καταγωγή τους: 9 Έλληνες καλλιτέχνες που είναι τσιγγάνοι και δεν το έκρυψαν ποτέ*. <https://posted.gr/lifestyle/perifanoi-gia-tin-katagogi-toys-9-ellines-kallitexnes-roy-einai-tsigganoi-kai-den-to-ekrypsan-pote/>
- Στάμκος, Γ. (2013, Οκτώβριος 21). *Στον καιρό των Τσιγγάνων (και της Μαρίας)*. TVXS. <https://tvxs.gr/news/ellada/ston-kairo-ton-tsigganon-kai-tis-marias>
- Στούκας, Μ. (2022, Δεκέμβριος 11). *Οι Ρομά (τσιγγάνοι) της Θεσσαλονίκης. Πρώτο Θέμα*. <https://www.protothema.gr/greece/article/1317154/oi-roma-tsigganoi-tis-thessalonikis/>

- Σχεδία στην πόλη. (2012). *Οι «Παιχνιδο-Βαλίτσες» πάνε στο ΚΔΑΠ του Φάρου του Κόσμου, στον Δενδροπόταμο*. <https://www.sxediastinpoli.gr/news/symvainei-twra/326-oi-“παιχνιδοβαλίτσες”-πάνε-στο-κδαπ-του-φάρου-του-κόσμου,-στον-δενδροπόταμο>
- Τσιουπλάκη, Ε. Μ. (2022, Μάρτιος 11). *Far.Go.Bots: Ένα ταξίδι ζωής από τον Δενδροπόταμο στις ΗΠΑ, στο 24ο ΦΝΘ*. *Parallaxi Magazine*. <https://parallaximag.gr/thessaloniki-news/far-go-bots-ena-taksidi-zois-apon-ton-dendropotamo-stis-ipa-sto-24o-fnth>
- Τσιτριδίη , Γ. (2020). *Οι τσιγγάνοι της Θεσσαλονίκης*. Μέθεξις.
- Φάρος του Κόσμου. (2017, Απρίλιος 11). *Η Βουλή των Ελλήνων γιορτάζει την Παγκόσμια Ημέρα Ρομά - Φάρος Του Κόσμου*. Φάρος του Κόσμου. <https://farostoukosmou.com/el/η-βουλή-των-ελλήνων-γιορτάζει-την-παγκ/>
- Φάρος του κόσμου. (2018). *Ιστορικό - Φάρος Του Κόσμου*. Φάρος Του Κόσμου. <https://farostoukosmou.com/el/ιστορικό/>
- Φάρος του κόσμου. (2019, Μάιος7). *Δραστηριότητες - Φάρος Του Κόσμου*. Φάρος Του Κόσμου. <https://farostoukosmou.com/el/δραστηριότητες/>
- Χατζηνόπουλος, Γ. (2020, Σεπτέμβριος 10). *Θεσσαλονίκη: Τα παιδιά του «Φάρου» έγιναν καθηγητές στο πρότυπο ΚΔΑΠ Δενδροποτάμου! Thestival*. <https://www.thestival.gr/eidiseis/koinonia/thessaloniki-ta-paidia-toy-faroy-kathi/>

